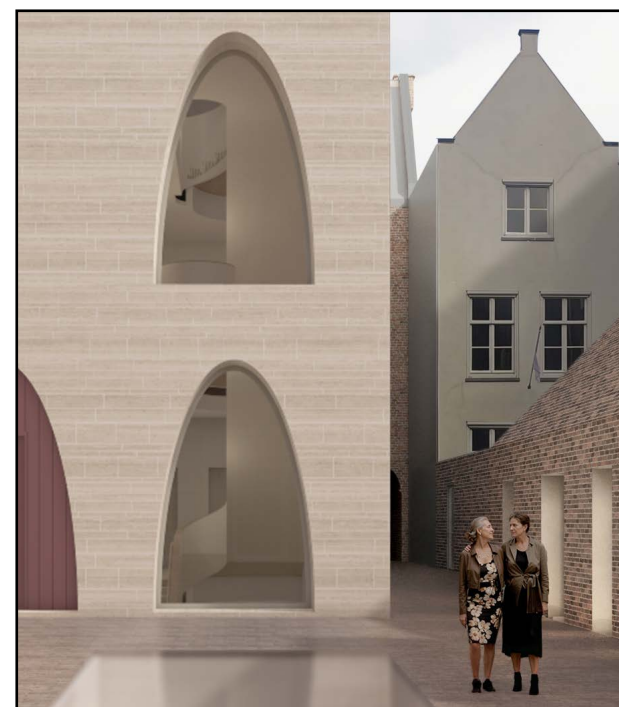

Ontwerpboek OV

MCC-KAAN-XX-XX-R-A-0101

25-07-2025

Verbouwing Museum Catharijneconvent

KAAN Architecten - ORIGIN Architecture & Engineering

Voorwoord door het Museum Catharijneconvent

Je kunt niet naar het nieuws luisteren of door je nieuwsberichten scrollen of je ziet en voelt de rol van religie in de wereld. Religie troost, geeft hoop, verbindt, verdeelt, stuurt, ontregelt en doet pijn. Het geeft inzicht in de wortels en identiteit van onze samenleving. Het beïnvloedt ons allemaal, direct of indirect. Dat maakt Museum Catharijneconvent relevanter dan ooit. Als enige museum in Nederland tonen we namelijk, vanuit de met historie doordrongen binnenstad van Utrecht, de volle breedte van de kunst, cultuur en geschiedenis van het christendom in Nederland.

Met verrassende tentoonstellingen zoals Gospel, Maria Magdalena en Bij ons in de Biblebelt, met impactvolle lesprogramma's voor duizenden leerlingen en met hartverwarmende initiatieven in en met de stad is het museum een plek van grote betekenis. Het museum biedt een ontmoetingsplek in een prachtig middeleeuws klooster waar je geniet én nieuwe invalshoeken ontdekt.

Vanwege de grote belangstelling - het museum is de afgelopen jaren gegroeid van 80.000 naar 160.000 bezoekers per jaar - en om onze onderwerpen ook in de toekomst te kunnen belichten moeten we verbouwen. Dit is hét moment om ons gebouw voor de komende generaties te laten schitteren. Door de verbouwing kunnen we:

- het gebouw verduurzamen en de buitenruimtes vergroenen;

- de beleving verbeteren en het museum als ontmoetingsplaats kracht bijzetten;

- speciaal voor en met het onderwijs de gedroomde nieuwe collectiepresentatie maken in het kloostergebouw;

- Meer en betere ruimte creëren voor een doorlopend programma van tijdelijke tentoonstellingen;

- en niet in de laatste plaats het prachtige middeleeuwse complex centraal stellen en behouden voor volgende generaties.

Met het ontwerp van KAAAN Architecten in samenwerking met restauratiearchitect Origin Architecture and Engineering, het ontwerp van de tuinen door Boekel Tuin & landschap, de herinrichting van de collectiepresentatie in samenwerking met Opera Amsterdam en vele andere experts, waaronder bouwhistorici en de klankbordgroep toegankelijkheid, krijgt het museum de gelegenheid om samen met groepen uit de samenleving de ambities vorm te geven. Op deze manier kan het vernieuwde gebouw meer in verbinding komen met de samenleving en ruimte bieden aan alle bezoekers die de kunst en verhalen van het museum willen ontdekken.

In dit ontwerpboek leest u over het nieuwe ontwerp van KAAAN Architecten. Van de rijke bouwhistorie en de visie op stedenbouw tot de omgang met de monumenten. En van het verbeteren van de bezoekersbeleving tot de nieuwe architectuur. We kijken zeer uit naar het vervolg en naar het vernieuwde museumgebouw dat de (inter)nationale betekenis van het museum weerspiegelt en van begin tot eind een fijne ervaring zal bieden voor al onze huidige en toekomstige bezoekers.

Voor wie we er zijn

Centraal in het museum staan de bezoekers. Het museum wil de bezoeker een onvergetelijke ervaring geven. De een komt voor de tijdelijke tentoonstellingen, de ander komt met de schoolklas voor de collectiepresentatie, de een wil verrast worden en wat leren en de ander wil vooral dat de kinderen een leuk dagje uit hebben. Het zijn bezoekers met verschillende achtergronden en van verschillende leeftijden. Met aandacht voor al deze verschillen willen wij dat ons museum een plek is waar je je kunt verdiepen en je blik kunt verbreden. Ons museum is een plek waar schoonheid, kennisontwikkeling, vragen en antwoorden en vooral ook persoonlijke en universele verhalen samenkomen. We vertellen meerstemmige verhalen, die een open geest stimuleren, die je raken en in beweging zetten. We zijn een plek waar je geënthousiasmeerd en uitgedaagd wordt, waar je je prettig voelt, en je laat omringen door de mooiste kunst in historische, betekenisvolle en prachtige architectuur.

Door mensen te raken en in beweging te zetten wil het museum bijdragen aan een begripvolle samenleving.

Alles wat we in het museum doen is terug te brengen tot twee kernwaarden:

Openheid: het museum is een open plek, waar de bezoeker zichzelf kan zijn en waar ruimte is voor meerstemmigheid.

Aandacht: voor een zorgvuldige omgang met verleden, heden en dat wat mensen op persoonlijk vlak beweegt.

Inhoud

00 Voorwoord p. 2

01 Inleiding p. 4

02 Inleiding stedenbouw p. 7

03 Museum als complex van gebouwen p. 10

04 Een duurzaam museum p. 13

05 Entreegevel p. 15

06 Pandhofgevels p. 18

07 Noordelijke kloostergang p. 21

08 Convent p. 24

09 Benedenfoyer p. 28

10 Tentoonstellingsgebouw p. 30

11 Auditoriumfoyer p. 34

Colofon p. 36

Bijlage duurzaamheid p. 38

Inleiding

01

Een goed gesprek

De ontwerpopgave kan worden vertaald in drie hoofdvragen, met verduurzaming als een overkoepelende vierde vraag: visuele zichtbaarheid, verbetering van route en beleving, en uitbreiding. Openheid en aandacht zijn daarbij de kernwaarden die het museum hanteert. Het ontwerp vertaalt deze kernwaarden naar een helder architectonisch ontwerp waarbij ruimtebehoefte, ruimtekwaliteit en ruimte-identiteit de pijlers zijn die het concept dragen.

<i>De Vraag</i>	
<i>Visuele zichtbaarheid:</i>	<i>ruimte identiteit</i>
<i>Verbetering route en beleving:</i>	<i>ruimte kwaliteit</i>
<i>Uitbreiding:</i>	<i>ruimte behoefte</i>

Ruimte identiteit

Het Catharijneconvent maakt al meer dan vijf eeuwen deel uit van de Utrechtse geschiedenis. Het is een belangrijke getuige van de laat-middeleeuwse periode van de stad, evenals de restauratievisies door de jaren heen. Het convent is sterk geworteld in de stedelijke context van de kerkenstad. Het is in een monumentale omgeving gelegen naast de kathedraal waar de rooms-katholieke aartsbisschop zetelt, en bezit een karakteristiek kloostergebouw. Een betere plaats is haast niet denkbaar voor een museum voor religieuze kunst, en toch zijn het precies deze kwaliteiten die het lastig maken voor het museum om zichtbaar te zijn.

Het voorplein aan de Lange Nieuwstraat biedt een waardige entree naar de St. Catharinakathedraal. De ingang van Museum Catharijneconvent is echter haast onvindbaar in een poortje in de verder blinde kloosterwand. De grote deuren van de kathedraal trekken de aandacht weg van de bescheiden poort naar het museum, maar zou het beter zijn als het museum de aandacht wegtrekt van de kathedraal?

Het respecteren van de stedenbouwkundige en monumentale kwaliteiten is misschien even belangrijk als de zichtbaarheid van het museum. Daarom is de nieuwe toegang voor Museum Catharijneconvent vormgegeven op een wijze die zich zorgvuldig voegt in de historische kloosterwand. Hierdoor blijft de ruimte aan het plein, de geslotenheid van de gevel en de aandacht voor de St. Catharinakathedraal gewaarborgd.

In het aanzicht tonen zich nu een drietal bogen die losjes de vorm en structurele werking van de kruisgewelven volgen. De gekozen parabolische boog als leidende vormtaal voor de nieuwe elementen straalt eenheid, harmonie en moderniteit uit en symboliseert toegang, bescherming en veiligheid. De nieuwe vormtaal is ingetogen, maar niet saai. Deze taal van de architectonische activiteit bindt de verschillende bouwdelen tot een samenhangend museumcomplex.

Ruimte kwaliteit

Een van de grootste uitdagingen in het huidige museum vormt de moeilijk te begrijpen routing. Het ontwerp introduceert een heldere publieksroute die op een logische en herkenbare manier de verschillende museumfuncties met elkaar verbindt.

In dit circulatieconcept staat de beleving van de verschillende gebouwdelen als een reeks aaneengeregen ervaringen centraal. Overal is zoveel mogelijk de zichtrelatie met het museum als ensemble benadrukt, zodat steeds heel duidelijk is waar je bent en waar je naar toe gaat. Ondersteunende functies zijn centraal gelegen, waarbij in plaats van één grote overweldigende ruimte, gekozen is voor meerdere aangename welkome foyerruimten met een menselijke maat. Via deze ruimtes wordt het kloostergebouw en de pandhof heel bewust ervaren, maar krijgt ook het binnenplein een hernieuwde centrale rol in het museumensemble.

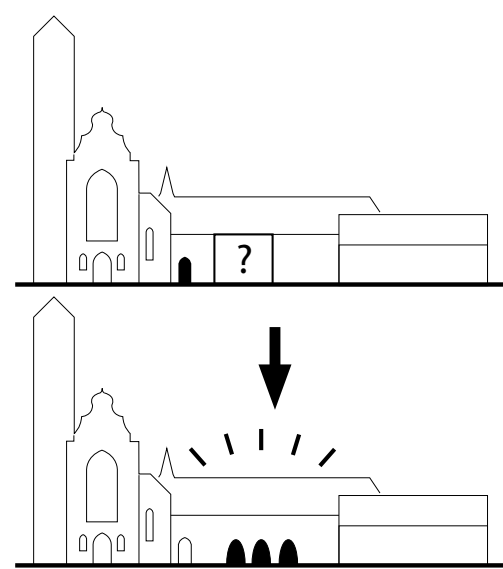
Ruimtebehoefte

Museum Catharijneconvent heeft een betekenisvolle vaste collectie én organiseert belangrijke (tijdelijke) publiekstentoonstellingen. De vaste collectiepresentatie, met internationale topstukken, heeft een belangrijke functie voor het onderwijs, de tentoonstellingen zijn publiekstrekkers. In het huidige museum liggen zowel de vaste collectiepresentatie als de tentoonstellingsruimten verspreid over het complex. Dit versterkt de complexiteit van de wayfinding in het toch al lastige ensemble van gebouwen. Het ontwerp maakt juist een heldere verdeling: De vaste collectiepresentatie komt in het kloostergebouw, de tijdelijke tentoonstellingen in het tentoonstellingsgebouw.

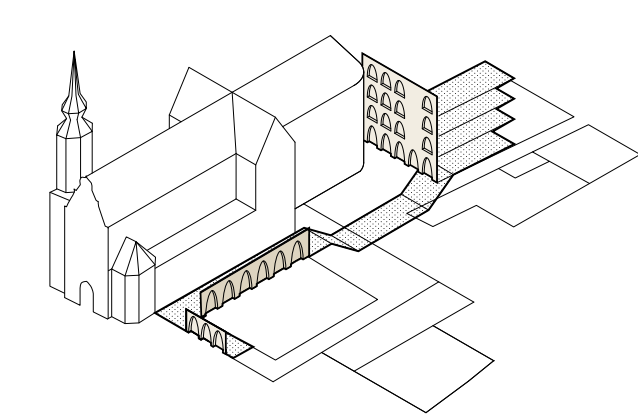
De vaste collectie bestaat u de belangrijkste collectie kunst- en cultuurhistorische objecten van het christendom in Nederland, met een belangrijke deelcollectie middeleeuwse kunst. Plaatsing in het middeleeuwse kloostergebouw geeft de collectie een prachtige passende context die de beleving van de kunst enorm kan versterken. Een bijkomend voordeel is dat bezoekende schoolklassen een eigen toegangsroute krijgen die de publieksroute niet verder belast.

Het tentoonstellingsgebouw vormt het nieuwe achterhuis van het grachtenpand aan de Nieuwegracht. De nieuwe tentoonstellingszalen staan op de bestaande kelder en kunnen geheel volgens de bouwфysische en duurzaamheidseisen van deze tijd worden gebouwd. De nieuwe zalen in eigentijdse vormgeving zijn flexibel in gebruik en kunnen breed worden geprogrammeerd.

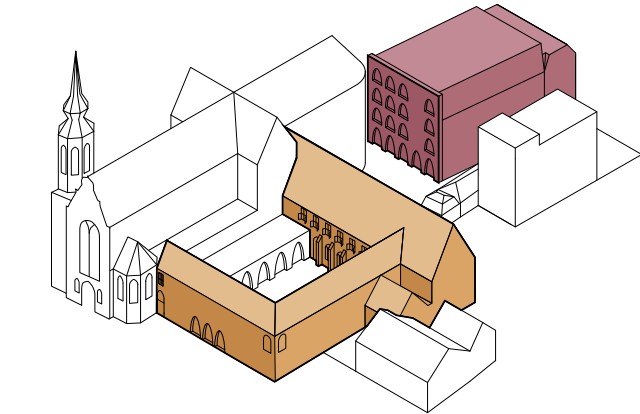
Een veilige en ruime routing voor kunsttransport is essentieel voor het functioneren van het museum – zo veel mogelijk gescheiden van de publieksroutes. De dagelijkse expeditie en de aanvoer van materialen voor op- en afbouw van tentoonstellingen gebeurt zo veel mogelijk vanaf de Nieuwegracht. Daar worden speciaal voor dit doel twee parkeerplaatsen aangewezen voor laden en lossen. Door de aanwezigheid van werfkelders is echter een beperkte aslast mogelijk voor verkeer over de Nieuwegracht. De grootste transporten (veelal kunsttransport) zullen dus via de Lange Nieuwstraat moeten blijven plaatsvinden. Voor beide transportroutes is een maximale kistmaat bepaald, die minimaal noodzakelijk is voor het goed functioneren van het museum. Dit vraagt een aantal aanpassingen in het bestaande gebouw, waarbij in het bepalen van de maat de beperkingen in het gebouw sterk hebben meegewogen.

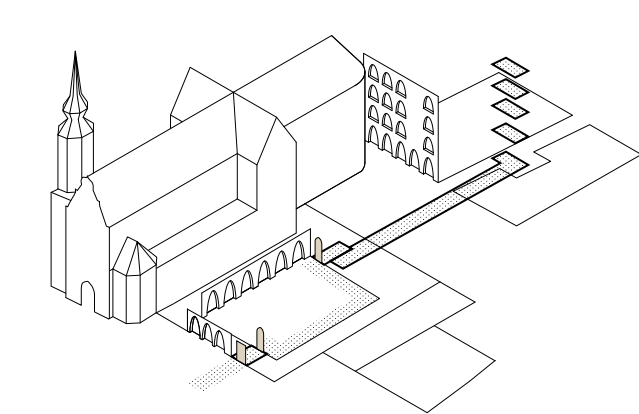
Verbeterde zichtbaarheid

De nieuwe centrale as

Verdeling vaste collectie en tijdelijke tentoonstellingen

Kunstroute

Orientatie

Op verschillende manieren ondersteunt het ontwerp de bezoeker verder bij de oriëntatie. De publieksroute leidt de bezoeker op natuurlijke wijze naar de museumzalen en de ondersteunende ruimten. Een uniforme vloerafwerking in lichte terrazzo verbindt de gehele publieksroute. Op de belangrijkste beslismomenten in het complex wordt de overgang naar een andere zone voelbaar door een wisselende kleurstelling en materialisering.

Vanuit de ingang komt de bezoeker via de nieuwe noordelijke kloostergang in het kruispunt. Deze ruimte is een centraal beslispunt waar alle wegen samen komen. Het kruispunt geeft toegang tot de kathedraal en tot het kloostergebouw met de vaste collectiepresentatie. Eenmaal in de vaste collectiepresentatie is de kleurstelling zachter, refererend aan het middeleeuwse karakter van het klooster.

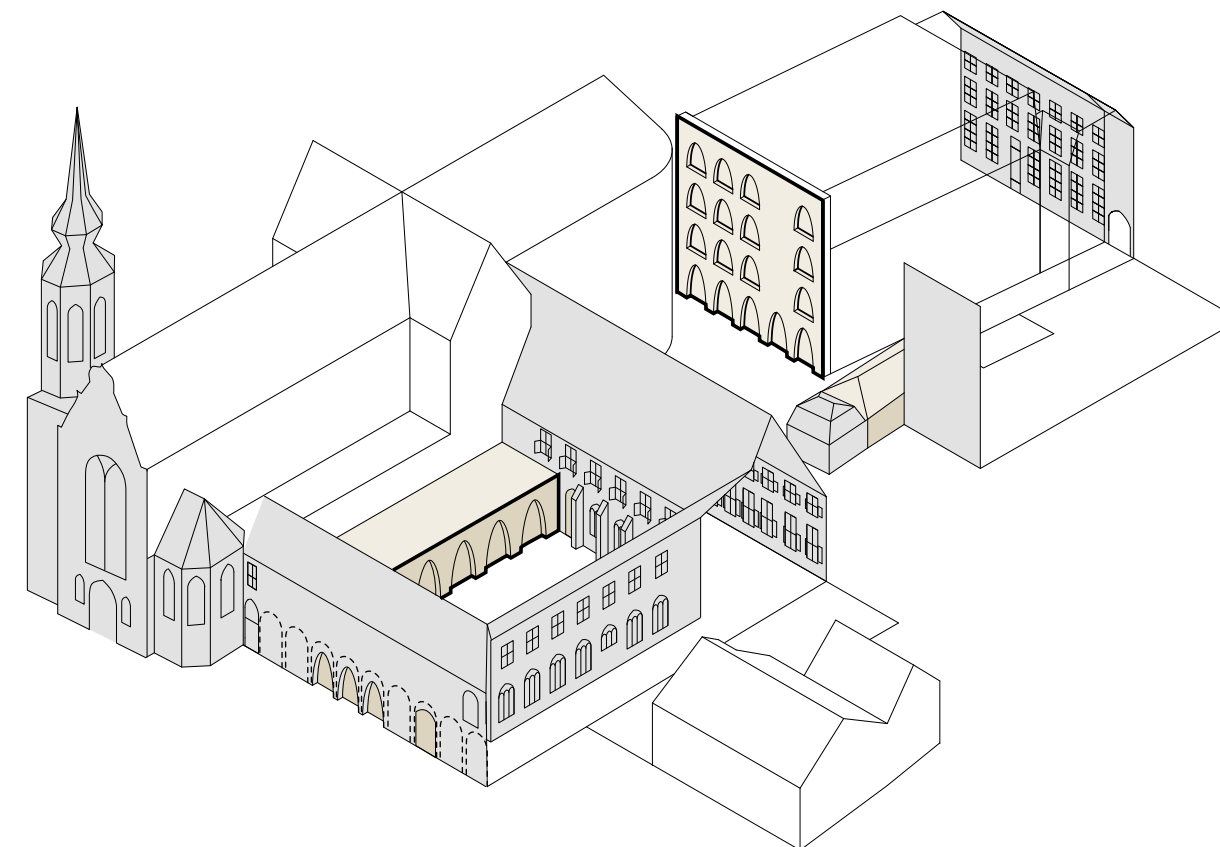
Door de ramen van het kruispunt zijn de wilde bloemen in de binnentuin met het terras en de gevel van het nieuwe tentoonstellingsgebouw zichtbaar. Een uitnodigende trap (en lift) leidt de weg. Beneden kom je in een lichte foyer, die toegang geeft tot publieksvoorzieningen zoals toiletten en garderobe. Een nieuwe 'lichtstraat' in het plafond helpt wederom in de oriëntatie door zicht te geven op het tentoonstellingsgebouw aan de ene kant, en op de gevel van het middeleeuwse klooster aan de andere kant.

Een tweede trap en lift leidt de bezoeker naar het tentoonstellingsgebouw. Op de begane grond is een volgend beslispunt: links is de toegang naar het museumcafé, rechts voert naar het auditoriumgebouw. Een eikenhouten trap markeert het begin van de tijdelijke tentoonstellingen op de verdiepingen. Bij aankomst op elke tentoonstellingsverdieping is de blik gekeerd naar de gevel en kijkt men terug op de bloementuin, het kloostergebouw en het koor van de kathedraal.

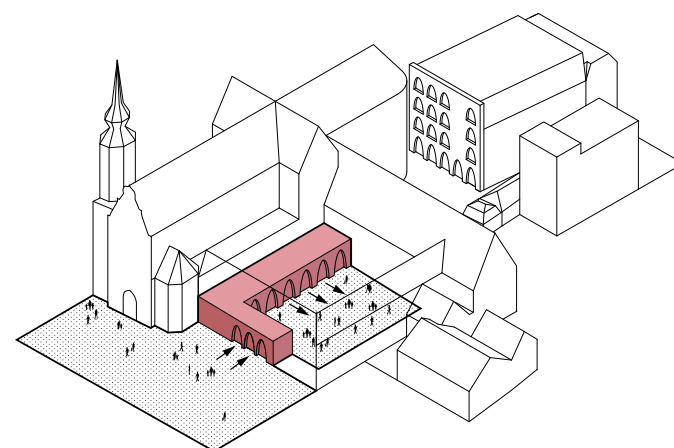
Een goed gesprek

Het nieuwe complex van Museum Catharijneconvent krijgt een sterke overzichtelijke en vooral ook inspirerende route. Een route door de stad, door de gebouwen en door de tijd met haar verschillende inzichten. Formele en informele binnen- en buitenruimten zijn gecombineerd en in dialoog gezet waarbij steeds vooruit en teruggekeken kan worden.

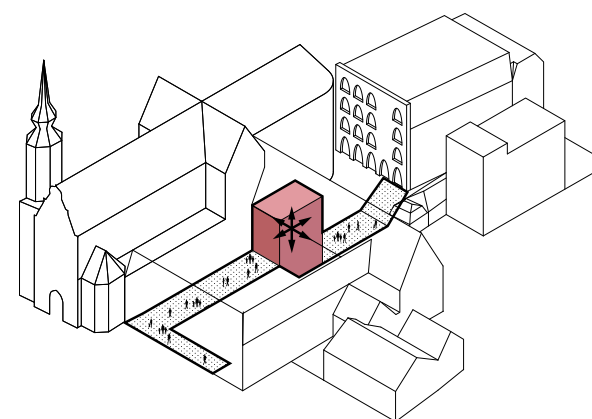
Het ontwerp voor het nieuwe Museum Catharijneconvent, met de ellipsvormige boog als verbindende en universele vormtaal, nodigt uit tot een gesprek. Het wordt meer dan ooit een plek waar schoonheid, kennisontwikkeling, vragen en antwoorden en vooral ook persoonlijke en universele verhalen samenkomen. Een plek voor meerstemmige verhalen, die een open geest stimuleren, die je raken en in beweging zetten. Een plek waar je geënthousiasmeerd en uitgedaagd wordt. Het museum ensemble wil daartoe zowel uitnodigen tot dialoog als deze dialoog verbeelden.

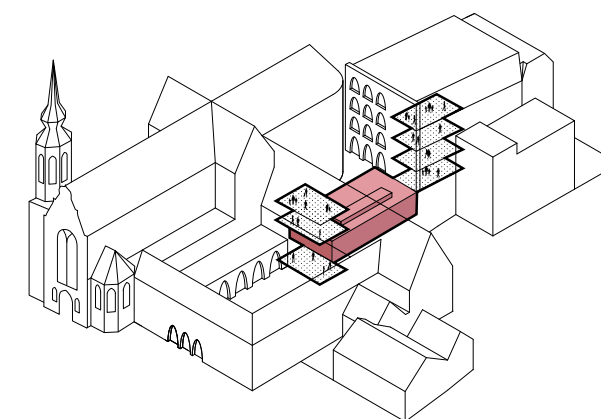
Gesprek tussen oud en nieuw

Entreezone

Kruispunt

Benedenfoyer met lichtstraat

Inleiding stedenbouw 02

Zie ook situatietekeningen A-0511 en A-0512.

*Voor bouwhistorie specifiek voor dit hoofdstuk zie:
Bureau Vlaardingebroek (2021)*

Het museum in de stad

Pockets

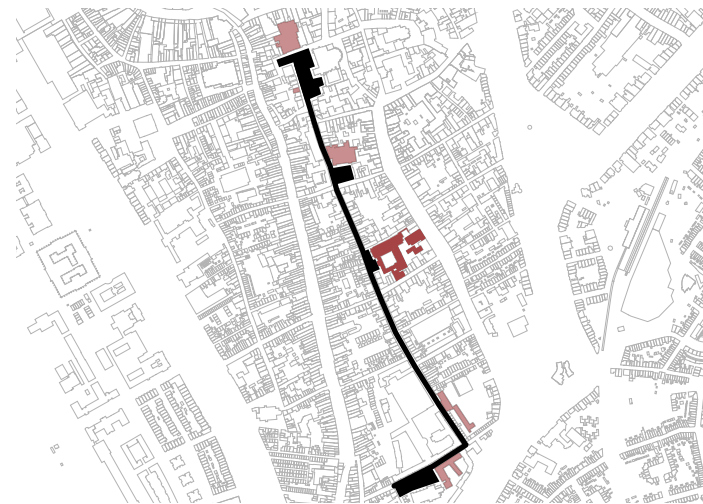
Museum Catharijneconvent ligt in het centrum van Utrecht, tussen de Lange Nieuwstraat en de Nieuwegracht. De Lange Nieuwstraat vormt een culturele as vanaf de Dom naar het Centraal Museum. Aan deze stadsstraat liggen verschillende instellingen zoals de St. Catharinakathedraal, het Universiteitsmuseum, de voormalige rechtbank en Museum Catharijneconvent. De 850 meter lange straat heeft een eenvoudig profiel, maar verbreedt zich daar waar een bijzondere functie ligt. Deze voorpleinen of stedelijke pockets zorgen ervoor dat er net wat meer lucht, een beetje extra aandacht is voor een bijzonder moment en een waardige ingang tot een bijzondere functie voor de stad.

Verrassingen

Op eigen terrein van Museum Catharijneconvent liggen nog twee buitenruimten: de pandhof en het binnenplein. De pandhof is een herkenbaar onderdeel van de geschiedenis van het complex als klooster. Het binnenplein is een minder goed gedefinieerde ruimte met eigenschappen van een voorplein én een restruimte. Deze dualiteit, als verborgen (semi-)publieke ruimte waar naast een sobere zijgevel plotseling ook een geornamenteerde voorgevel kan staan, kunnen we beschouwen als typisch Utrechts.

Respecteren en versterken

Bij het ontwerp voor de verbouwing van het museum kiezen we voor het respecteren en versterken van deze verschillende stedelijke ruimten.

De Lange Nieuwstraat met haar musea en pockets

Voorplein

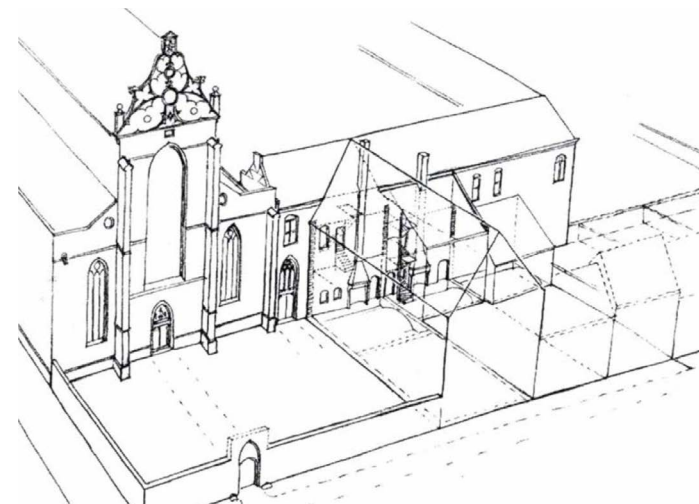
De verbreding van de Lange Nieuwstraat ter hoogte van Museum Catharijneconvent fungeert als voorplein voor zowel de St. Catharinakathedraal als voor het museum. De ruimte heeft een langwerpige vorm en werkt daardoor niet als een klassiek plein. Dat gevoel wordt versterkt door de gesloten voorgevel van het museum. Drie grote bomen zorgen voor verkoeling en groen op het plein, maar nemen ook zicht weg van de – toch al niet goed zichtbare – ingang van het museum. Fietsparkeren wordt nu nog voornamelijk opgelost aan de zuid- en noordkant van het plein.

Bebouwing

Het voorplein is niet altijd publieke ruimte geweest. Voor de kathedraal bevond zich lange tijd een ommuurde buitenruimte die fungeerde als voorplein voor de kerk maar was afgesloten van de straat. Tot ca. 1635 bevond de ingang tot het convent zich op de hoek van dit besloten plein. De rest van het convent werd aan het oog onttrokken door bebouwing ervoor. Na 1635 breidde de bebouwing zich uit richting de kathedraal, en verplaatste de ingang tot het convent naar een nieuwe omsloten voorhof iets zuidelijker.

Besloten pleinen

In 1899-1901 werd de kathedraal uitgebreid met een extra travee richting de Lange Nieuwstraat. Daarvoor werd ook de bebouwing voor het convent gesloopt, waardoor de voorpleinen van kathedraal en convent naast elkaar kwamen te liggen, echter nog steeds van elkaar en van de straat gescheiden door muren en hekken. Pas in 1951-1955 zijn de muren en hekken verdwenen en werden beide voorpleinen bij de openbare ruimte gevoegd.

Toegang klooster op het voorplein voor 1635 (Kipp 2005)

Restauraties

Bij de grote restauratie door C.A. Baart de la Faille in de jaren 1974-1978 is een trappenhuis gebouwd op het voorplein, die de westelijke kloostergang op de begane grond met de eerste verdieping verbindt. De toegang vanaf het voorplein tot het convent en de Pandhof wordt dan echter dichtgezet, waardoor de enige toegang vanaf het plein tot het complex de gereconstrueerde ingang direct naast de kathedraal wordt. Het complex gaat vanaf dan fungeren als museum voor christelijke kunst, maar de hoofdingang wordt gesitueerd aan de Nieuwegracht. Pas bij de verbouwing door Hubert-Jan Henket in de jaren 1998-2000 krijgt het museum een hoofdingang aan de Lange Nieuwstraat. Een door Henket voorgesteld entreepaviljoen op het voorplein wordt niet gerealiseerd, het trappenhuis wordt wel vervangen door een groter volume met een trap en een (transport)lift. Henket respecteert de gesloten typologie van een kloostergebouw, maar geeft het museum nog niet het gezicht naar de stad waar het nu om vraagt.

Paradox

Een rijksmuseum wenst een duidelijk zichtbare en herkenbare hoofdentree. Tegelijkertijd weerspiegelt de ligging van het complex het beleid van het laatmiddeleeuwse stadsbestuur, dat kloosters met hun vaak lange, blinde gevels het straatbeeld niet te veel mochten beïnvloeden. Het complex ligt ver terug van de straat en het omsloten karakter is nog aanwezig en herkenbaar. De oorspronkelijke functie als kloostergebouw is leesbaar in de grotendeels blinde gevel aan de openbare ruimte.

Westgevel aan het voorplein (2021)

Uitgangspunten voorplein

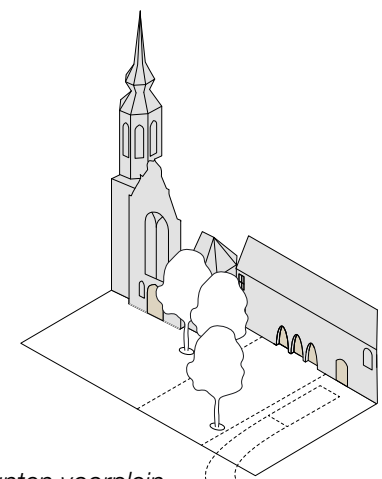
Bij de ontwerpogave van de aansluiting op het voorplein zien wij nu de volgende uitgangspunten:

- Het museum heeft behoefte aan een zichtbare en herkenbare hoofdentree aan het plein; uit historisch oogpunt past de gesloten gevel echter bij de oorspronkelijke kloostertypologie.
- Het voorplein zelf biedt als stedenbouwkundige ruimte kwaliteit voor de stad; we kiezen er daarom voor om geen bebouwing op het voorplein terug te brengen.
- De ruimtelijke kwaliteit van het voorplein wordt versterkt door de museumingang gelijkwaardiger te maken aan de ingang van de kathedraal; beide ingangen maken dan elk een deelruimte op het voorplein, wat de leesbaarheid van het plein en de ingangen versterkt.
- De bomen op het voorplein blijven behouden.
- Het voorplein is (grotendeels) eigendom van de gemeente. Aanpassingen aan de inrichting van het voorplein worden daarom in samenspraak met de gemeente uitgewerkt.

Opzet voorplein

De nieuwe voorgevel van het museum is geïntegreerd in de bestaande historische gevel. De bogen onderscheiden zich van de kathedraalwand door enerzijds een andere schaal en anderzijds een andere invulling, namelijk een transparant, stalen sierhek. De ruimte aan het plein en de aandacht voor de St. Catharinakathedraal blijven met deze ingrepen gewaarborgd.

Een subtiele ‘loper’ in de bestrating helpt bij het definiëren van de museumentree en introduceert het materiaal van de nieuwe bouwdelen. Aan de zijkanen van de loper is ruimte gemaakt voor expeditie, bijvoorbeeld de kunsttransport en opbouw van tentoonstellingen, en fietsparkeren. Zie hiervoor ook de situatietekening.

Uitgangspunten voorplein

Pandhof

De pandhof is een klassiek onderdeel van een kloostergebouw. Over de inrichting van de pandhof in de tijd dat het gebouw als klooster werd gebruikt is niets bekend. Wel bekend is dat de omliggende bebouwing niet in één keer is aangelegd. Toen het kloostercomplex in 1468 werd overgedaan aan de Karmelieten, stond een groot deel van de oostelijke kloostervleugel en een eerste aanzet van de zuidvleugel. De St. Catharinakathedraal was nog in aanbouw. Het complex werd in 1529 overgenomen door de Johannieten, die de kathedraal en het klooster in de jaren erna voltooiden. Op de pandhof hebben verschillende aanbouwen gestaan, die pas bij de restauratie in de jaren '70 zijn verwijderd. Slechts het trappenhuis en naastgelegen lavatorium – die bij het oudste deel van het convent horen – bleven staan.

Gebruik en inrichting

Over de inrichting van de pandhof in de tijd van de verschillende kloosterorden is niets bekend. De beschikbare foto's uit de 19e eeuw tonen een pragmatisch gebruik, passend bij de functie als militair logement. De pandhof was grotendeels bestraat, en via een poort in de westelijke kloostergang had men toegang met karren en koetsen. Na de oorlog werd de ruimte iets formeler, maar nog steeds sober ingericht. De huidige symmetrische inrichting met bestrating, gras, hagen en enkele bomen werd na de restauratie in de jaren '70 aangelegd. In 1986 is het kunstwerk van Max Bill geplaatst. De loopbrug op de 1e verdieping dateert uit 1998-2000.

Westvleugel van de pandhof met poortje (HUA 1943)

De aanzet tot een vierde kloostergang (HUA 1967)

Binnenplein

Waar in de pandhof de tijd lijkt te hebben stilgestaan – hoewel het tegendeel waar is – is verandering altijd onderdeel geweest van de aard van het binnenplein. Het binnenplein is ontstaan als achtergebied achter de panden aan de Nieuwegracht. Volgens het stedelijk beleid mochten kloosters niet direct aan straten en pleinen grenzen, om te voorkomen dat blinde kloostermuren het straatbeeld te veel zouden domineren. De Karmelieten bouwden daarom hun kloostergebouw binnenin een stedelijk bouwblok. Oorspronkelijk omvatte het kloostercomplex ook een aantal hoven, die zich ten tijde van de Johannieten uitbreidden tot voorbij de – overigens al eerder bestaande – Zuilenstraat.

Toch is het binnenplein niet slechts een restruimte. Toen het klooster werd omgevormd tot gemeentelijk gasthuis, kreeg het een nieuwe hoofdentree in de oostvleugel, die vanaf de Nieuwegracht toegankelijk was via de 'Gasthuispoort' en de achtergelegen steeg. De gevel aan het binnenplein kreeg een monumentale ingangspartij en werd daardoor duidelijk een 'voorgevel'. Het binnenplein veranderde daardoor van karakter, van achtergebied tot meer publiek stadsplein.

De overige bebouwing aan het binnenplein hield een hybride relatie met de buitenruimte. De kathedraal grensde met de zijgevel van het koor aan het plein, de verschillende gebouwen op het achtergebied van de grachtenhuizen stonden veelal met hun 'voorzijde' gericht naar de steeg. Deze oriëntatie is nog steeds zichtbaar in de voorgevel van het stratenmakershuisje.

De oostvleugel met links de 17e eeuwse gasthuisentree (HUA 1920-1940)

Stratenmakershuisje en de steeg

Museum als complex

03

van gebouwen

*Voor bouwhistorie specifiek voor dit hoofdstuk zie:
Emmens BCA (2020): vroege historie; convent
De Fabryck (2023): grachtenpand
Bureau Vlaardingerbroek (2021): verbouwing Hubert-Jan Henket
Bureau Vlaardingerbroek (2022): Auditoriumgebouw, Zuilenstraat*

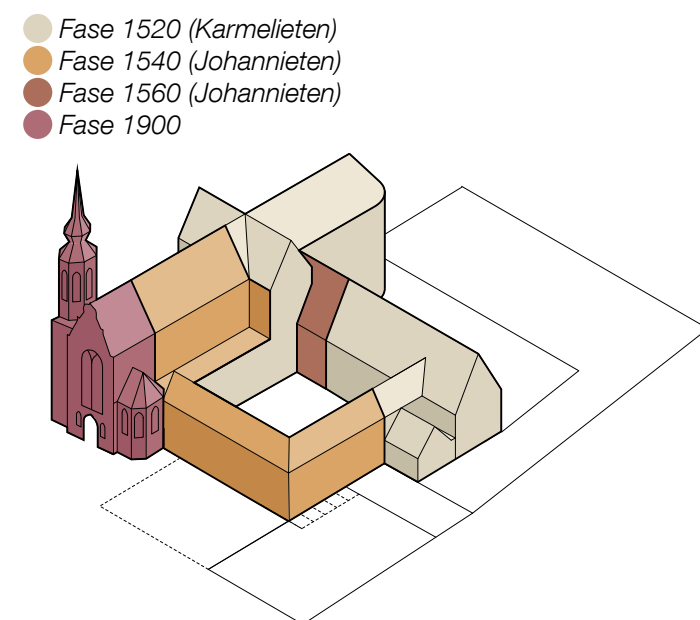
Inleiding

Museum Catharijneconvent bestaat niet uit één gebouw maar is gehuisvest in een complex van verschillende historische gebouwen. In 1350 stond op de locatie de kapel van St. Agatha, met een bijbehorende broederschap. Waarschijnlijk behoorde ook een huis aan de Nieuwegracht tot het complex.

Op last van de Raad van de stad Utrecht werd dit complex in 1468 overgedaan aan de Karmelieten. Daarbij werd het terrein sterk vergroot, tot aan de Zuilenstraat. De Karmelieten startten met de bouw van het huidige kerkgebouw en kloostercomplex. Het kerkgebouw kreeg een ommuurd voorplein aan de Lange Nieuwstraat, maar het naastgelegen kloostergebouw bleef grotendeels verborgen achter andere bebouwing met uitzondering van een toegangspoort direct naast de kerk.

In 1529 ging het complex over naar de Johannieters, die de kerk en het klooster voltooiden, met uitzondering van de vierde kloostergang tegen de kerk (die wel voorzien was). De kapel van St. Agatha werd gesloopt om plaats te maken voor de aansluiting tussen de oostelijke kloostergang en de kerk. De Zuilenstraat en een gebied ten zuiden daarvan behoorden ook tot het kloosterterrein.

In 1580 werd Utrecht protestants en vervielen alle kloosters aan de stad. Verschillende woningen (en het brouwhuis) aan de Nieuwegracht en de – weer openbaar gemaakte – Zuilenstraat werden verkocht. Het door de Johannieters geleide gasthuis in het kloostergebouw werd een stadshospitaal, dat een monumentale hoofdentree kreeg aan de oostgevel van de hoofd vleugel aan het einde van de Gasthuispoort.

Verschillende bouwfasen convent en kathedraal

Na opheffing van het hospitaal in 1812 deed het convent dienst als militair passantenhuis (logement voor militairen op doortocht). Een grote brand verwoestte in 1868 een groot deel van de oostvleugel. In de loop van de 19e eeuw nam de behoefte aan logiesruimte voor militairen af, en kreeg het convent andere deelbestemmingen zoals gymnastiekzaal voor het gezelschap Olympia. De functie als logement werd verbreed, onder andere als onderkomen voor behoeftigen.

Vanaf 1909 werd het convent een onderkomen voor verschillende musea, waaronder het Goud- en Zilvermuseum, het Brandweermuseum, het Museum van Speelklok tot Pierement en een dependance van het Aartsbisshoppelijk Museum. Tegelijk startte de gemeente een serie restauratiecampagnes die uiteindelijk zou duren tot de jaren 1974-1978. Vanaf 1978 werd het Rijksmuseum Catharijneconvent de enige gebruiker van het complex.

Passantenhuis voor militairen, behoeftigen en vluchtelingen (HUA 1912)

Convent

Het meest in het oog springende bouwdeel is het kloostergebouw met de pandhof. Het klooster karakteriseert zich door een introverte kwaliteit en kan als grootste collectiestuk van het museum gezien worden. Door in te zetten op de beleving van de historische gelaagdheid van het monument, zou de museumervaring gemaximaliseerd kunnen worden. Het is belangrijk om de identiteit en het intieme karakter van het klooster te bewaren. De buitenruimtes zijn hier een cruciaal onderdeel van. Hoewel het klooster verschillende dienende rollen naar de stad toe heeft vervuld, heeft het echter historisch gezien nooit de ambitie gehad om zich naar de buitenwereld te etaleren (zie ook Emmens 2020).

Het kloostergebouw is gegroeid vanaf de oostvleugel, waar het gasthuis van St. Agatha stond. Als eerste werd naast het gasthuis door de Karmelieten het lange deel van de oostvleugel gebouwd, en een kort deel van de zuidvleugel inclusief traptoren, lavatorium en keukengebouw. De Johannieters bouwden vervolgens de rest van de zuidelijke en de westelijke kloostergang.

De eerste bekende plattegronden zijn uit de tijd dat het klooster dienstdeed als militair logement. In de oostvleugel bevond zich nog geen kloostergang, zowel op de begane grond als op de verdieping lagen een grote zaal van gevel tot gevel. Verschillende trappen in de oostvleugel gaven toegang tot de kelder en de verdiepingen. De hoofdtoegang tot het complex lijkt zich dan te bevinden aan het besloten voorplein aan de Lange Nieuwstraat, er is ook een koppeling met een pand aan de Zuilenstraat. Na de brand van 1868 werd een groot deel van de oostvleugel herbouwd, met ijzeren ramen en een minder steil dak.

Ingang Brandweermuseum in de later dichtgezette poort aan de westgevel (HUA 1943)

Restauratiecampagnes

Terwijl de verbouwingen in de 19e eeuw werden uitgevoerd in eigentijdse vormen, grepen de uitgebreide restauraties tussen 1909 en 1978 terug op een laatmiddeleeuwse vormtaal. Deze restauraties zijn in drie campagnes uitgevoerd. De eerste campagne liep van 1909 tot 1914, waarbij onder meer de eerste vensters (W07-W09; S01-S07) op de begane grond van de pandhof werden teruggebracht naar een middeleeuws model. De vorm van de traceringen in Bentheimer zandsteen grijpt deels terug op een gevonden restant van een middeleeuws venster in de oostvleugel.

In de tweede campagne tussen 1940 en 1965 zijn aanzetten gevonden om aan te sluiten op de (nooit gebouwde) noordelijke kloostergang. Aanvullende kozijnen in de pandhofgevels zijn gereconstrueerd, op de begane grond en deels op de verdieping. Ook is de gevel aan de Lange Nieuwstraat gerestaureerd, waarbij de laatmiddeleeuwse ingang direct naast de kathedraal is gereconstrueerd.

Bij de start van de derde campagne van 1974-1978 was alleen de oostvleugel nog niet volledig gerestaureerd. Onder leiding van C.A. Baart de la Faille is een grote restauratie uitgevoerd met als belangrijkste uitgangspunt een reconstructie van de laatmiddeleeuwse toestand gecombineerd met een aanpassing aan de bestemming als museum. Onder Baart de la Faille is het gave, laatmiddeleeuwse uiterlijk ontstaan dat nu nog steeds zichtbaar is.

Tracering ramen teruggevonden in de oostvleugel (HUA 1974)

Grachtenpand

De Karmelieten verwierven na 1468 enkele huizen aan de Nieuwegracht om er een bouwrijt te vestigen. De huizen werden met elkaar verbonden, en er werd een doorgang naar het achterterrein gemaakt. Ook werden de (werf-) kelders uitgebreid en met elkaar verbonden. In 1631 werd de brouwerij verkocht aan Frederick Mattijsz. van Lobbrecht, vaste timmerman van de Staten van Utrecht. Van Lobbrecht liet een nieuwe voorgevel en kap bouwen. Door verschillende eigenaren werden opeenvolgende aanpassingen aan het pand uitgevoerd, waaronder het meermaals vernieuwen van de voorgevel, toevoegen van een mezzanino en het bouwen van een stal en koetshuis op het achtererf.

In 1899 nam OPG (De Onderlinge Pharmaceutische Groothandel) het grachtenpand over. Zij bouwde in de jaren erna verschillende panden op het achterterrein. In 1909 werd het grachtenpand getroffen door brand, waarbij tenminste de zolder en eerste verdieping aan de gracht ernstig beschadigd werden. Bij het herstel werd het mezzanino omgezet in een volledige extra bouwlaag. De gemeente Utrecht verwierf het pand in 1965 om het toe te voegen aan Rijksmuseum Het Catharijneconvent. In de verbouwing van 1974-1978 verdwenen alle gebouwen op het achterterrein en de noordelijke achtervleugel. Een nieuwe onderkelderde achterbouw werd via een ondergrondse gang verbonden met het kloostergebouw. Het voorhuis werd grotendeels vernieuwd. Alle vensters werden vernieuwd en alle vloeren werden in staal en gewapend beton uitgevoerd. Alleen in de kelderkeuken en op de begane grond bleven enkele authentieke fragmenten bewaard. In het nieuwe achterhuis kwam de hoofdentree tot het museum, met ingang vanuit de steeg, en een museumcafé.

Tijdens de verbouwing van het grachtenpand bleven slechts delen van het voorhuis bewaard (HUA 1974)

Auditoriumgebouw

Het auditoriumgebouw is aangelegd als uitbreiding van Nieuwegracht 65, als magazijn met kantoorlokalen naar ontwerp uit 1927. Tegelijkertijd werd een berging gebouwd aan de steeg. Vanaf 1967 fungeerde het gebouw samen met het ervoor gelegen grachtenpand als onderwijsgebouw. In 1994 werd het auditoriumgebouw echter afgesplitst van het grachtenpand, om te worden toegevoegd aan het complex van Museum Catharijneconvent. In het gebouw werden een auditorium en depots ondergebracht.

Bij dezelfde verbouwing werd een deel van de binnenplaats naast het auditoriumgebouw overkapt. De plek waar eerder de berging stond, lijkt nu weer een binnenplaats, met een boom en een nieuwe poort naar de steeg. In 2018 wordt de overkapping vergroot – in dezelfde stijl – tot aan het stratenmakershuisje, dat ook ingrijpend wordt aangepast.

Het stratenmakershuisje behoorde oorspronkelijk bij Zuilenstraat 66 en is vermoedelijk in 1893 gebouwd. Op een tekening uit 1921 is een indeling leesbaar met een gang met trap en een voor- en achterkamer. Ook is een steeg te zien naast het huisje. In de huidige indeling lijken de posities van zowel de steeg als de gang nog zichtbaar in de penantjes tegen voor- en achtergevel. Mogelijk rustten de balken van de verdieping op de gangwand, op de plek van de huidige stalen balk.

Het auditoriumgebouw, de foyer en het stratenmakershuisje

Henket

Hubert-Jan Henket kreeg in 1996 de opdracht voor aanpassing van het museumcomplex, met als belangrijkste opgave het verbeteren van de routing. Het verplaatsen van de ingang van het museum naar de Lange Nieuwstraat was een harde randvoorwaarde, maar de entreefunctie zou aan de achterzijde van het grachtenpand blijven.

Henket heeft een aantal ingrepen gedaan in een herkenbare beeldentaal: een nieuwe brug verbond de westelijke en oostelijke kloostergangen op de verdieping en diende tegelijk als regenscherm om binnenkomende bezoekers te leiden naar het binnenplein. Daar vormde een luifel en serre een nieuwe entree in het grachtenpand. Twee nieuwe trappenhuisen gaven toegang tot de onderdoorgang en de tentoonstellingsruimten in het grachtenpand en het kloostergebouw. Op het voorplein aan de Lange Nieuwstraat was, behalve een nieuwe voorbouw met trap en lift, een paviljoen met stilteruimte gedacht. Dit paviljoen was geen onderdeel van de museumroute maar diende om de functie als museum te markeren.

Het paviljoen is nooit gebouwd, het museum hield daardoor een blinde gevel als gezicht naar de stad. De wel uitgevoerde ingrepen verbeterden weliswaar de functionaliteit, maar door het behoud van de hoofdentree in het grachtenpand bleef de routing verre van optimaal.

Deze twee opgaven – zichtbaarheid naar de stad en verbeteren van de routing – zijn, samen met een toegenomen ruimtevrage en een wens tot verduurzaming, ook nu weer de belangrijkste hoofdvragen bij de verbouwing van dit ingewikkelde maar boeiende complex.

Brug door Hubert-Jan Henket tussen de west- en oostvleugel van het convent

Zuilenstraat

De panden aan de Zuilenstraat vallen buiten de scope van deze aanvraag. De huidige panden zijn in 1909 op de plek van oudere bebouwing gebouwd, oorspronkelijk als gymnastieklokaal met annex. Ook de uitbouw tegen het convent lijkt te stammen uit 1909. Er is dan echter nog geen doorgang. Pas in 1976 worden de panden verbonden met het convent, wanneer het gymnastieklokaal wordt verbouwd tot technische dependance van het museum.

Het trappenhuis door Hubert-Jan Henket aan het voorplein

Een duurzaam museum

04

Rentmeesterschap

Museum Catharijneconvent wil zorgen voor de wereld om zich heen. Goed rentmeesterschap is essentieel om ook in de toekomst de collectie te kunnen ontsluiten voor nieuwe generaties. Dit raakt aan vraagstukken over inclusie, toegankelijkheid en zorg voor het gebouw en de collectie. Het vraagt ook om aandacht voor de aarde en haar bewoners. Voor de verbouwing betekent dit dat wordt gestreefd naar een duurzaam complex dat respectvol omgaat met de monumentale gebouwdelen, met een sterke focus op integrale toegankelijkheid, en goede condities voor behoud en presentatie van de (vaste en tijdelijke) collecties.

Behoud tenzij...

Museum Catharijneconvent is gehuisd in een historisch complex van deels monumentale gebouwen. Het is vanuit een duurzaamheidsoogpunt, maar ook vanuit cultuurhistorisch perspectief belangrijk om uit te gaan van het principe van Behoud tenzij... In de afwegingen voor het ontwerp is het startpunt steeds het behouden van de bestaande structuur, totdat dit om functionele, technische of andere redenen niet meer verenigbaar is met de doelstellingen van het museum.

Robuust en genereus

Een groot deel van de bestaande gebouwdelen – met name de oudste delen van het kloostergebouw en delen van het grachtenpand – zijn robuust gebouwd en met genereuze afmetingen. Daardoor zijn ze in de loop van hun historie functioneel flexibel gebleken. Het complex heeft een veelheid aan functies gekend, van klooster tot hospitaal, van militair logement tot gymzaal en van brouwerij tot museum. Bij een aantal ingrepen in de afgelopen eeuw is

een andere strategie gehanteerd: strak passend voor een specifieke functie, zuinig en licht. Juist die gebouwdelen blijken nu niet houdbaar door functionele en technische beperkingen. Vanwege het historische karakter van het ensemble willen wij bij de uitwerking van de ingrepen en nieuwe toevoegingen in het ontwerp teruggrijpen naar het oorspronkelijke uitgangspunt: robuust en genereus, functioneel flexibel, zodat het complex mét een nieuwe historische laag weer toekomstbestendig is.

Inzet op energiebesparing

Een belangrijk doel van de verbouwing is de inzet op energiebesparing. Naast eenvoudige ingrepen als toepassing van LED-verlichting is bij de klimatisering van de binnenruimten de grootste winst te behalen. Isoleren van de schil (thermische isolatie, luchtdichting) is de logische eerste stap, maar door de monumentale setting moet steeds worden afgewogen of isoleren past binnen de restauratievisie.

In het ontwerp is gekozen voor de visie: isoleren waar dit mogelijk is en voldoende effect heeft. In het kloostergebouw worden daarom wel de dakkappen geïsoleerd (groot effect met relatief weinig impact op monumentale waarden) maar niet de buitenwanden (minder effect door de dikte van de wanden, grotere impact op monumentale waarden). De luchtbehandelings- en verwarmingsinstallaties worden vernieuwd en verduurzaamd, zonnepanelen en warmtepompen dragen bij aan het beperken van de externe energievraag.

Afgewogen materiaalkeuze

Bij belangrijke materiaal- en systeemkeuzes maken we een gekwantificeerde afweging tussen verschillende opties. Daarbij wegen we de duurzaamheidsimpact (bv. CO2-equivalent) af tegen de financiële, functionele en architectonische aspecten. Voor de hoofddragconstructie van het kloostergebouw en de noordelijke kloostergang is bijvoorbeeld gekeken naar de CO2-footprint van verschillende bouwsystemen, de haalbaarheid per systeem in een historische binnenstad, de functionele flexibiliteit van het systeem (o.a. overspanningsmaat) en de kosten. Bij het kiezen van materialen voor de belangrijkste afwerkingen (gevels, vloerafwerkingen) wordt ook steeds de houdbaarheid (durability) en wijze van verouderen meegenomen in de afweging. Waar mogelijk hergebruiken we te slopen materialen, bijvoorbeeld de gevelbakstenen van het huidige achterhuis van het grachtenpand en de foyer van het auditorium.

Slim met regenwater

De ligging van het complex met een hoog maaiveldniveau ten opzichte van de naastgelegen gracht biedt mogelijkheden om slimmer met regenwater om te gaan. In de huidige opzet wordt het grootste deel van het regenwater afgevoerd via het riool. Het ontwerp zet in op het zo veel mogelijk ontlasten van het riool, door vertraagde afgifte, lozen op de gracht en infiltratie in het eigen terrein.

Natuurinclusief

De buitenruimtes van het complex worden ontworpen door Boekel Tuin & Landschap. Daarbij wordt ingezet op het vergroten van de biodiversiteit en vergroenen van de ruimte, met behoud van voldoende ruimte voor bezoekers om de buitenruimten te gebruiken en beleven.

Ook worden in overleg met ecologen nestgelegenheden opgenomen in de gevels van de nieuwe gebouwdelen. Het ontwerp volgt daarbij de richtlijnen van de gemeente t.b.v. nestvoorzieningen, en volgt bovendien het advies opgesteld door Tauw, zoals ingediend voor de aanvraag Beschikking Wet Natuurbescherming (Flora & Fauna) bij de provincie. (zie ook geveltekeningen A-3241 en A-3251).

De toegepaste principes met betrekking tot omgeving en welzijn, bestendigheid, natuurlijke hulpbronnen en energie, zijn in dit document gevoegd als bijlage.

Het museum heeft daarnaast een aanpassing gedaan die een grote energiebesparing oplevert en ervoor zorgt dat de klimaatinstallaties minder onderhoud vragen en langer meegaan. Sinds januari 2023 loopt er in het museum een pilot rondom het binnenklimaat op basis van de Klimaatverklaring voor erfgoedorganisaties. Nieuwe wetenschappelijke inzichten, de noodzaak om milieu-impact te verkleinen en energielasten te verlagen hebben ertoe geleid dat de marges zijn verruimd. Het museum heeft ervoor gekozen deze als nieuwe standaard te hanteren.

Voorpleingevel - Robuust en genereus

Oostvleugel gevel - Robuust en genereus

Input				Description					Distance transportation A4 (scénario)		Lifetime reference(y)		Functional unit (FU)	
NL	EN	FR	Distance					for 350km 2,79 kgCO2 / FU						
Kalksteen	limestone	pierre calcaire	85	20cm			50					1m2		
	limestone			DE database			100					1m2		
	natural stone- hard façade			NL database (Madaster)			100					1m2		
	Limestone Bricks / Masonry			NL database (Madaster)			50					1 m³		
Beton	concrete	beton	50	reinforced concrete - 20 cm			100					1m2		
	concrete			DE database - eco concrete			100					1 m³		
	concrete C25/30			DE database			50					1 m³		
	concrete C25/30			NL database (Madaster)			50					1 m³		
Baksteen	brick	briques	85	traditional bricks			100					1m2		
	brick			DE database			100					1m2		
	facing bricks			NL database (Madaster)			150					1m2		
Input				Embodied Carbon		Operational Carbon		End of life		Recyclability				Total whole Life Cycle (KgCO2 / FU)
NL	EN	FR	Distance	Production stage	Construction process	Use stage								
				A1-A3 (KgCO2 / FU)	A4-A5 (KgCO2 / FU)	B (KgCO2 / FU)	C (KgCO2 / FU)	D (KgCO2 / FU)						
Kalksteen	limestone	pierre calcaire	85	188	109	0	14,2							
	limestone			126	6,96	-47,5	18,72	-3,642						
	natural stone- hard façade			32	9		0,8	-0,16						41,6
	Limestone Bricks / Masonry			305			20,6	-3,14						322,5
Beton	concrete	beton	50	67,8	26	-4,44	2,78							92,2
	concrete			171	5,5	-3,82	21,8	-9,7						184,8
	concrete C25/30			223	2,03	-3,82	21,5	-3,9						238,8
	concrete C25/30			197	4,98	-10	21,1	-21,4						191,7
Baksteen	brick	briques	85	29,4	6,15	0	1,29							36,9
	brick			113	5		-8,36	-2,5						107,1
	facing bricks			19,8	10,61		3,54	-2,9						31,1

Studie naar de CO2 footprint per type gevelafwerking

Entreegevel

05

Zie ook Fragmenten en Details - Convent - Hoofdentree: 4011.

*Voor bouwhistorie specifiek voor dit hoofdstuk zie:
Bureau Vlaardingerbroek (2021): voorplein
Emmens BCA (2020): gevel klooster*

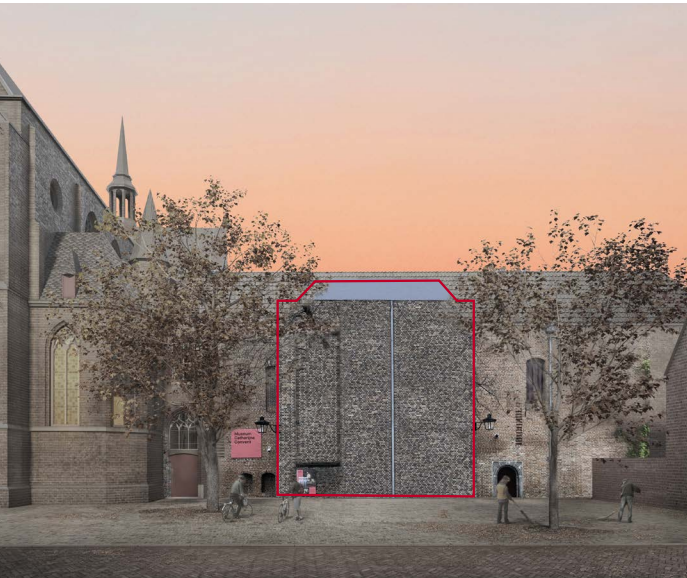
Context

Ontstaan van het huidige gevelbeeld

Bij het betreden van het klooster langs de westgevel, wordt de bezoeker direct geconfronteerd met het spanningsveld tussen openheid en beslotenheid. Aan de Lange Nieuwstraat bevindt zich een publiek plein dat de westelijke kloostervleugel en de voorgevel van de kathedraal verbindt. Dit plein was oorspronkelijk bebouwd en ommuurd. Nu biedt het zicht op een blinde museumvleugel, die getekend is door verschillende bouwfasen en een klein inkomportaal.

De gesloten kloosterarchitectuur is door de geschiedenis van het gebouw niet altijd even aanwezig geweest. Het gebouw heeft drie belangrijke periodes gekend. Uiteraard de initiële laatmiddeleeuwse periode, eigentijdse (veelal classicistische) ingrepen in de 17e en 18e eeuw tot juist laatmiddeleeuws reconstruerende ingrepen in de 20e eeuw. In de laatste fase is geprobeerd een soort ideaalbeeld te creëren van hoe een middeleeuws klooster er uit zo moeten hebben gezien.

Het huidige beeld van de westgevel is ook ontstaan tijdens de restauratiewerken van de vorige eeuw. Tijdens deze restauratiecampagnes werd het zichtbare parement van het metselwerk grondig gerestaureerd. Later aangebrachte openingen werden opnieuw dichtgemaakt. Omdat gedetailleerde documentatie ontbreekt, is het lastig te bepalen welke delen van het metselwerk origineel zijn. Opvallend is wel dat destijds beslist werd om verschillende bouwsporen nadrukkelijker te tonen in de gevel, zoals de verticale stroken met ontbrekende bakstenen die de verdwenen dwarsmuren expliciet visualiseren.

Te verwijderen trappenhuis Hubert-Jan Henket

Ingrepen

Boogvormige entree deuren

Zoals de bouwgeschiedenis laat zien is het voorplein niet ontworpen als plein, maar eerder een gevolg van de ontwikkelingen van de aangrenzende bebouwing. Waar het kloostergebouw bewust teruggelegd is vanaf de openbare ruimte en oorspronkelijk zelfs verscholen lag achter bebouwing, definieert de blinde kloostergevel nu de begrenzing van het plein. Dit is treffend verwoord in het bouwhistorisch onderzoek van Bureau Vlaardingerbroek: ‘zoals wel vaker in Utrecht: een plein dat eigenlijk geen plein is, maar eerder een toevallig ontstane ruimte.’

De typologieën van het klooster en het museum hebben gelijkenissen: een ruimte bieden voor contemplatie, bezinning en studie. Wanneer we het hebben over de relatie met de stad, zijn er echter fundamentele verschillen. Waar het klooster de stad buiten houdt, wil het museum daar juist een sterke relatie mee aangaan. Hoe kan het museum een duidelijke en herkenbare entree krijgen aan deze ruimte, zonder dat het besloten karakter van het historische kloosterpand verloren gaat, en waarbij het plein duidelijker gedefinieerd wordt met behoud van de ruimte die het plein de stad biedt?

In ons aangepaste ontwerp kiezen we een aanpak die beiden uitersten bindt. Dit doen we door drie ellipsvormige openingen te maken in het bestaande metselwerk. Het geeft het museum een betere zichtbaarheid en het is het eerste moment waarop bezoekers kennismaken met de nieuwe vormtaal. Door geen nieuw materiaal te introduceren blijft de nieuwe ingreep echter op een bescheiden manier onderdeel van de massieve en gesloten kloosterwand.

Voorplein met de nieuwe hoofdentree

Openingen entree

Over de jaren heen zijn er veel verschillende ingrepen in de wand geweest, steeds reagerend op de behoeften van het moment. Veel van deze historische ingrepen zijn als littekens nog terug te lezen in de gevel. We zien onze nieuwe ingreep als een nieuw hoofdstuk en onderdeel van dit verhaal. De bogen worden op een vrij letterlijke manier uit de wand gesneden. Er wordt geen rollaag toegepast en de zaagsnede blijft indien mogelijk in zicht om te laten zien dat hier een ingreep is gedaan. Het gevelontwerp borduurt zo voor op de rijke geschiedenis die de gevel, in de vorm van littekens, al vertelt.

Nu we deze sparingen direct in de kloosterwand maken, dienen de deuren zich te voegen in dit historisch kader. Als we kijken naar historische kloostertoeegangen, zouden glazen deuren morfologisch gezien niet voor de hand liggen. In vergelijkbare situaties wordt bijvoorbeeld vaak gekozen voor een transparante stalen poort. Het ellipsvormige boogmotief komt terug in de gebogen spijlen van de poorten. Zo ontstaat een moderne interpretatie van een traditioneel element.

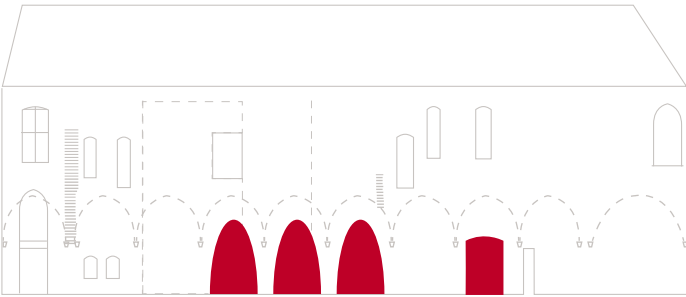
Aanzicht hoofdentree in geopende stand

Nieuwe bouwsporen

Bij het verwijderen van het huidige bouwvolume op het plein zullen ook nieuwe bouwsporen in de historische gevelwand van het convent tevoorschijn komen. Die bouwsporen willen we herkenbaar laten in de gevel, zonder dat ze de overhand krijgen in het totaalbeeld. De kwaliteit van het metselwerk van de historische wand ter plekke van het verwijderde trappenhuis is sterk afhankelijk van de manier waarop het trappenhuis is opgebouwd. De wand is nu afgewerkt met pleisterwerk, de dikte van het afwerk pakket suggereert dat dit op beplating op stijl- en regelwerk is uitgevoerd. In dat geval kan de achterliggende bakstenen gevel nog vrij gaaf zijn, met uitzondering van de posities waar tot de jaren 1998-2000 het oude trappenhuis stond.

Er zal dus in elk geval beperkt, maar mogelijk breder, metselwerk moeten worden aangeheeld. Daarvoor zoeken we naar een steen die zo veel mogelijk past bij de gebruikte historische stenen. Enige (zo beperkt mogelijke) afwijking past echter in onze visie van zichtbare maar niet overheersende bouwsporen, met name omdat de gevel al uit verschillende soorten stenen bestaat.

De opening op de plek van de doorgang naar het trappenhuis op de verdieping wordt dichtgezet met teruggelegen afwerking, waardoor een nis ontstaat. Deze nis kan dienen als aankondiging van het museum of van tentoonstellingen, of kan een mooie plek zijn voor een beeld. De nis is familie van de historische nissen in de gevel en zal worden gemetseld met een hergebruikte basteen uit het convent.

Openingen entree met bouwsporen

Relatie met de stad

Een essentiële kracht van dit aangepaste ontwerp is de sterke relatie die het klooster met de stad aangaat, zonder dat de identiteit van het klooster verloren gaat. De historische pandhof, eerst verborgen achter de zware kloosterwand, zal nu waar te nemen zijn vanaf het voorplein. Wanneer het museum gesloten is kan de voorbijganger al een glimp opvangen van de verborgen tuin van het convent door de stalen sierhekken. Wanneer het museum geopend is dwaalt men door de kloostergang eenvoudig deze geborgen en meditatieve binnenwereld in. Stedenbouwkundig ontstaat er ook een duidelijke relatie met de publieke pandhof van de Dom. Het is daarmee ook een verrijking voor de lange nieuwstraat als culturele as, waaraan ze beiden gekoppeld zijn. In samenhang met Mariaplaats, worden pandhoven een nadrukkelijker onderdeel van het stedelijk weefsel.

Wanneer men van het voorplein de open kloostergang binnenloopt, bevindt zich links de nieuwe hoofdentree van het museum en rechts de entree voor schoolklassen. Daarnaast is het ook mogelijk de kloostertuin te betreden, waar men de nieuwe noordelijke kloostergang van de buitenkant zal zien. Het museum wordt zo wezenlijk onderdeel van het stedelijk weefsel.

Kunsttransport

Vanwege de werfkelders aan de Nieuwegracht is de Lange Nieuwstraat de enige toegang tot het museumcomplex voor zwaarder verkeer. Hoewel het museum de voorkeur heeft om zo veel mogelijk transport via de Nieuwegracht uit te voeren, is een goede toegang voor grote kunsttransporten en opbouw van tentoonstellingen aan de Lange Nieuwstraat essentieel.

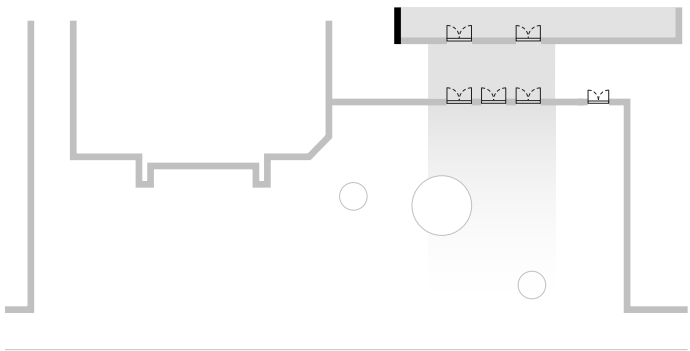
Naast de entree wordt daarom een extra opening gerealiseerd voor kunsttransport, afgestemd op het formaat van de kunsttransportkisten. Deze opening komt net op de plek waar voordien ook een opening zat, maar die weer werd dicht gemaakt tijdens de restauratiewerkzaamheden van Baart de la Faille (1974-1978). Zo vermijden we het bijkomend wegnemen van historisch materiaal.

Met een aanduiding op de pleinvloer wordt ruimte gereserveerd voor laden en lossen. De transporttoegang wordt uitgevoerd als houten kozijn met opgeklampte houten deuren, geschilderd in ossenbloedrood, vergelijkbaar met verschillende bestaande openingen (en schijnopeningen) in de gevel.

Loper

In de bestrating van het voorplein wordt ter plaatse van de museumentree een geleidelijke overgang aangebracht van de straatklinkers van het plein naar de natuursteen van het museum. Op die manier wordt op subtiële wijze de leesbaarheid van de museumingang versterkt, met behoud van de ruimtelijke eenheid van de gehele stedenbouwkundige ruimte.

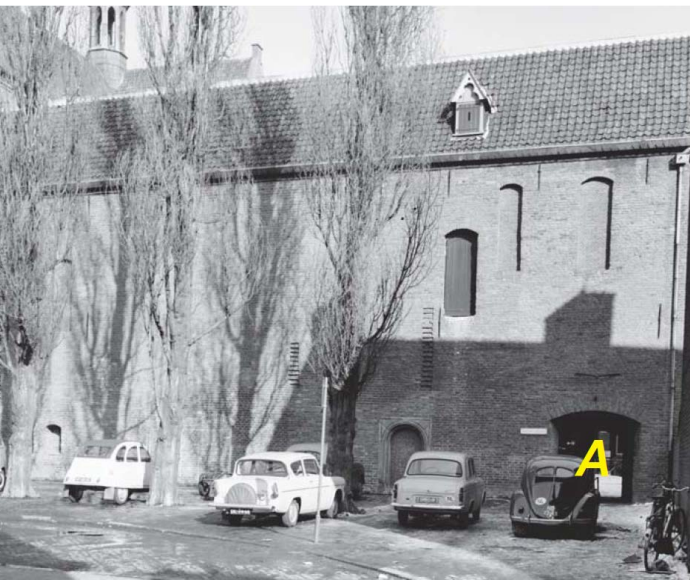
De museumingang wordt beter zichtbaar, terwijl buiten openingstijden slechts wordt gesuggereerd dat er achter de gesloten kloostergevel iets bijzonders huist. Deze zachte overgang naar het museum, draagt ook bij aan het scheiden van museumpubliek, expeditieverkeer en bezoekers van de kathedraal.

Geleidelijke overgang bestrating plein - museumingang - pandhof

Relatie stad en pandhof

Gevel voorplein met poort naar pandhof (A) in 1966 (Emmens 2020)

Poort naar het pandhof (A) gesloten in 1979 (Emmens 2020)

Ossenbloedrode opgeklampte deur als kunsttransporttoegang

Pandhofgevels

06

Zie ook Fragmenten en Details - Convent - Gevels Pandhof: 4012

Voor bouwhistorie specifiek voor dit hoofdstuk zie:

Emmens BCA (2020): convent

Bureau Vlaardingebroek (2021): pandhof

Context

De Pandhof, gelegen binnen de oorspronkelijke kloostervleugels, heeft een intieme sfeer. Deze buitenruimte was oorspronkelijk alleen toegankelijk voor kloosterlingen en baadt nog steeds in deze typerende beslotenheid, weliswaar versterkt door de gerestaureerde en gerenoveerde kloostervleugels.

De invulling en uitstraling van de pandhof is over de verschillende eeuwen veel veranderd. Het is pas in de 20ste eeuw, na enkele diepgaande restauratiecampagnes dat het huidige beeld van het klooster ontstond. Dit nieuw-middeleeuws beeld is gedeeltelijk gebaseerd op vondsten, maar is ook grotendeels uitgevoerd volgens een laatmiddeleeuwse vormtaal die afwijkt van de oorspronkelijke situatie. Een voorbeeld hiervan zijn de middeleeuwse raamtraceringen waarbij slechts een van de twee varianten gebaseerd is op historische vondsten.

Deze ingrepen maken integraal deel uit van de geschiedenis van het gebouw en hebben in deze context een duidelijke plaats verworven. De buitenschil van het kloostergebouw (met uitzondering van de meest recente toevoegingen) worden daarom grotendeels als hoog waardevol beoordeeld. Op materiaalvlak is het echter minder eenvoudig om de authenticiteit te beoordelen. De bouwhistorische waarde, en de daaraan gekoppelde hoge monumentwaarde van de pandhofgevels, uit zich hierdoor meer in zijn gelaagdheid en als toonbeeld van de restauratiefilosofie uit de vorige eeuw.

- Hoge monumentwaarde
- Positieve monumentwaarde
- Indifferente monumentwaarde
- Opnieuw gemetseld in jaren '70

Westgevel pandhof met haar historische gelaagdheid

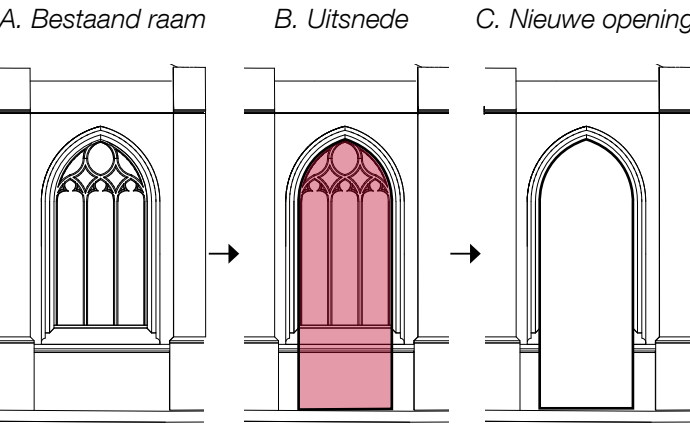
Ingrepen

Het ontwerp voor de verbouwing grijpt op twee manieren in op de bestaande gevels van de pandhof. De grootste en meest ingrijpende aanpassing is het realiseren van de vierde, noordelijke kloostergang en het maken van de doorgangen naar de nieuwe kloostergang. Een tweede aanpassing is het realiseren van enkele (aangepaste en nieuwe) toegangsdeuren naar de pandhof, en het vervangen van deuren op de plaats waar de te slopen loopbrug aansluit op de gevels.

De gevel en het dak van de nieuwe kloostergang sluit op een zo min mogelijk invasieve wijze aan op de bestaande gevels. Er wordt een nieuwe loodlijn ingewerkt in de bestaande metselwerkgevels boven het nieuwe dak, maar verder blijven de historische gevels zo veel mogelijk onaangetast.

Doorgangen

Om de noordelijke kloostergang te verbinden met de westelijke en oostelijke gangen zijn een aantal goede doorgangen nodig. De hoofdroute voor publiek leidt straks door deze doorgangen, in twee richtingen. Verwachte bezoekersaantallen en een goede doorstroming vereisen twee volwaardige openingen aan beide zijden. In de westelijke kloostergang wordt de bestaande doorgang vergroot, aan de oostelijke zijde handhaven we de bestaande doorgang maar verwijderen we het deurkozijn. Aan beide zijden wordt bovendien een raamopening aangepast tot doorgang.

Principeschema van de doorbraken

Bij al deze doorgangen worden de zaagsneden door het gevelmetselwerk zichtbaar gelaten (indien de kwaliteit van het doorsneden metselwerk dat toelaat). Zo blijft afleesbaar dat hier een ingreep is gedaan.

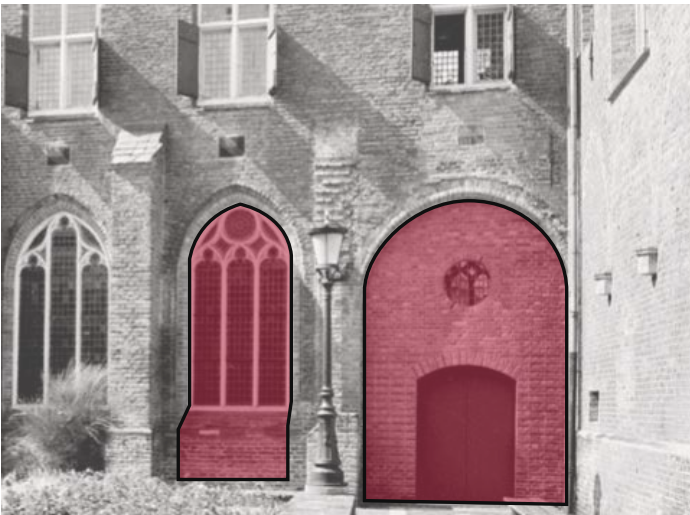
Doorgang eerste travee west

In de bestaande doorgang naar de westelijke kloostergang is te zien dat werd voorgesorteerd op een vierde kloostergang (met een breedte van een geveltravee). In tegenstelling tot de naastgelegen raamopeningen is hier een halfcirkelvormige boog zichtbaar. Deze aanzet tot aansluiting is in de restauratiecampagne van de vorige eeuw verduidelijkt (met profilering en rollaag). De boog is ingevuld met metselwerk en een poort met daarboven een klein rond venster.

Wij stellen voor om de invulling binnen de boog volledig te verwijderen, maar de profilering en rollaag van de boog te handhaven. De zaagsnede blijft zichtwerk, en wordt waar nodig gestabiliseerd door aanhelen, voegen en vastzetten van losse stenen.

Doorgang eerste travee oost

Aan de oostzijde is de situatie iets anders. Hoewel aan de binnenzijde van de huidige oostelijke kloostergang eenzelfde aanzet van een halfcirkelvormige boog zichtbaar is, is die niet afleesbaar aan de buitenzijde. Dit zal te maken hebben met de aansluiting op de kathedraal. De gevel van de kloostergang is in de 19e eeuw afgesneden om het vergrote transeptvenster van de kathedraal ruimte te geven. Hierdoor

Doorgang eerste en tweede travee west (HUA 1967)

is het volledig openen van de boog geen logische optie. We kiezen er daarom voor om de contour van de huidige, kleinere, opening te handhaven, zoals aangebracht in de volledige reconstructie van deze gevel in de jaren '70.

Raamopeningen

Aan beide zijden wordt de raamopening in de tweede travee aangepast tot doorgang. Daarvoor worden de vensters verwijderd, inclusief de natuurstenen raamtraceringen. De traceringen in het metselwerk blijven gehandhaafd, en de openingen worden onder het niveau van de vensters opengesneden in een rechte zaagsnede. Deze zaagsnede blijft wederom zichtbaar. Beide raamopeningen betreffen vensters met raamtraceringen die niet gebaseerd zijn op de gevonden restanten, en worden daarom door Emmens BCA als indifferente monumentwaarde geclassificeerd.

Doorgang tweede travee oost

Deuren

Zoals hiervoor beschreven hebben er op verschillende posities toegangen naar de pandhof gezeten. In de huidige toestand bevindt zich een enkele deur in de zesde geveltravee van de westelijke kloostergang (gerekend vanaf de kathedraal) en een enkele deur in de vijfde geveltravee van de zuidelijke kloostergang (gerekend vanaf de westelijke gang). In de trappentoren bevindt zich ook een enkele deur.

Voor het beoogde gebruik van het museum en van de pandhof zijn een aantal nieuwe, grotere doorgangen essentieel. De pandhof is belangrijk voor de bezoekers en de stad. Ook is het een belangrijke ruimte voor het museum voor ontvangsten, evenementen en gecaterde activiteiten (denk bijvoorbeeld aan de zomerse klassieke concerten). Dit vereist een goede toegang met voldoende capaciteit, zowel vanuit de hoofdentree als vanuit het kruispunt. Daarnaast is het voor veiligheid van kunst, medewerkers en bezoekers, noodzakelijk om een transportroute voor kunst en opbouw van tijdelijke tentoonstellingen te realiseren die (zo veel mogelijk) onafhankelijk is van de publieksroutes door het klooster.

Poorten en deuren westelijke kloostergang

De positie van de huidige deur in de westelijke kloostergang past bij een goede ontsluiting van de pandhof direct vanuit de stad. Deze deur is echter te klein om voldoende personen toe te laten, en voldoet niet aan de eisen m.b.t. integrale toegankelijkheid en vluchten voor het verwachte aantal personen. Daarnaast is het om een goede verbinding te creëren tussen stad en pandhof nodig een extra doorgang te maken in de 4e travee vanaf de kathedraal (die eveneens indifferente erfgoedwaarde heeft). De belangrijkste eigenschap voor deze doorgangen is transparantie. Tegelijkertijd is afsluitbaarheid gewensd. Wij stellen daarom voor om in beide openingen een stalen sierpoort te plaatsen dat in uitstraling reageert op zowel de ellipsvormige sierhekken als de spitsboog in de pleingevel waarin het gehuisvest is.

Op de plek van de voormalige toegang tot de pandhof in de achtste travee vanaf de kathedraal brengen wij een nieuwe deur terug. Samen met een nieuwe deur aan de pleingevel biedt deze doorgang een directe doorsteek naar de pandhof voor kunst en tentoonstellingsmaterialen. De publieksstroom wordt daarmee volledig ontzien. Het kunsttransport kruist de toegang voor schoolgroepen, maar die komen en gaan gecontroleerd en met grotere tussenpozen. Deze deur heeft een minder publiek karakter en bestaat uit houten planken in dezelfde ossenbloedrode kleur als de houten luikjes op de eerste verdieping van de pandhof.

Deur oostelijke kloostergang

Een derde deur wordt voorzien in de derde travee van de oostelijke kloostergang, direct naast de nieuwe kloostergang. Deze doorgang is bedoeld voor zowel kunsttransport – met een directe doorloop naar de kunstlift – als evenementen op de pandhof. Bijvoorbeeld bij een evenement of borrel na opening van een tentoonstelling kunnen grotere groepen bezoekers vanuit het tentoonstellingsgebouw of vanuit de kathedraal de pandhof bereiken. Er is ook een goede verbinding met de lift voor catering of meubilair. Deze deur is op dezelfde manier vormgegeven als de kunsttransportdeur in de westelijke kloostergang.

Deze toegang is niet mogelijk vanuit de nieuwe noordelijke kloostergang, hoewel dit minder ingrijpend zou zijn geweest voor het monument. Een deur met voldoende afmeting voor kunsttransport (1,5 x 2,6m vrije doorgang) zou te veel afbreuk doen aan de architectuur van de gebogen openingen. Bovendien zou zo’n deur te veel ingrijpen op een goede doorstroming op de hoofdroute voor publiek en zorgt het voor een risicovolle draai met de kunst (tegenover de museumwinkel).

Ingetogen vormgeving

De architectonische kwaliteit en historische waarde van de pandhof vragen om een terughoudende benadering in elke toevoeging. Daarom kiezen we ervoor om alle deuren en poorten ingetogen vorm te geven, zodat ze op harmonieuze wijze opgaan in het bestaande gevelbeeld. De kunsttransport deuren zijn uitgevoerd als houten kozijnen met dezelfde aanzichtbreedte als de bovengelegen

raamstijlen en houten opgeklampte deuren, afgewerkt in ossenbloedrood refereert aan de huidige en eerdere deurkozijnen in de pandhof en de nog bestaande (schijn) kozijnen in de voorgevel. De poorten aan de voorhal, uitgevoerd in opengewerkt staal, laten het licht en zicht door. Ondanks hun transparantie blijven ze, net als de deuren, ingetogen aanwezig in het gevelbeeld. De geschiedenis van de te verwijderen borstweringen wordt ook hier zichtbaar gemaakt door de zaagsnede in het metselwerk als zichtwerk uit te voeren.

Vluchtdeuren boven noordelijke kloostergang

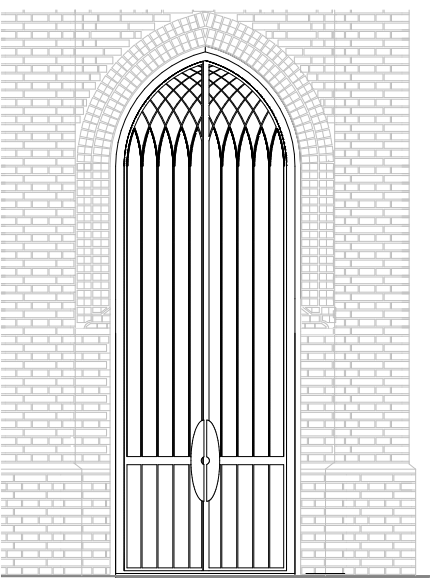
Op de eerste verdieping worden de twee openingen naar de huidige loopbrug vervangen door deuren naar de vluchtroute over het nieuwe dak. Ook hier worden de nieuwe kozijnen in hout uitgevoerd met opgeklampte houten deuren, maar minder opvallend afgewerkt in kleur van de gevel. Op de plekken waar de huidige brug aansluit op de gemetselde gevels wordt het metselwerk hersteld. Zichtbaar houden van deze bouwsporen zou hier een onbegrijpelijk beeld opleveren. Door de positie van de nieuwe kloostergang zou de contour van de huidige loopbrug niet meer goed af te lezen zijn, ook met behoud van zichtbare bouwsporen in de gevel.

Karakter

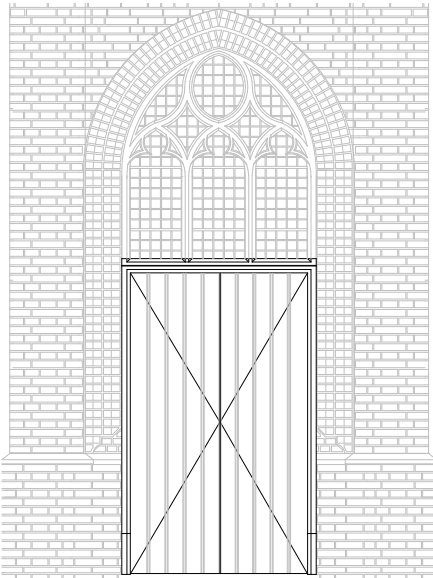
Zoals hierboven omschreven blijven zowel het karakter van de pandhof als de hoogmonumentale delen van de historische gevels zo goed mogelijk intact. De ingrepen die noodzakelijk zijn voor het functioneren van het museum worden daar gezocht waar ze het minst verstoren, en passen op een dienende manier in het historische ensemble.

Aanzicht westelijke kloostergang met twee deuren: in de derde en achtste travee (RCE 1943)

Principetekening ingevoegde deuren kloostergangen, westzijde (W06, zie fragment gevels pandhof, blad 4012.07)

Principetekening ingevoegde deuren kloostergangen, westzijde (W08, zie fragment gevels pandhof, blad 4012.06)

Principetekening vluchtdeur noordelijke kloostergang, westzijde (zie gevelaanzicht pandhof, document 3221)

Noordelijke kloostergang

07

Zie ook Fragmenten en Details - Convent - Noordelijke Kloostergang: 4013.

Voor bouwhistorie specifiek voor dit hoofdstuk zie:

Emmens BCA (2020): convent

Bureau Vlaardingebroek (2021): pandhof

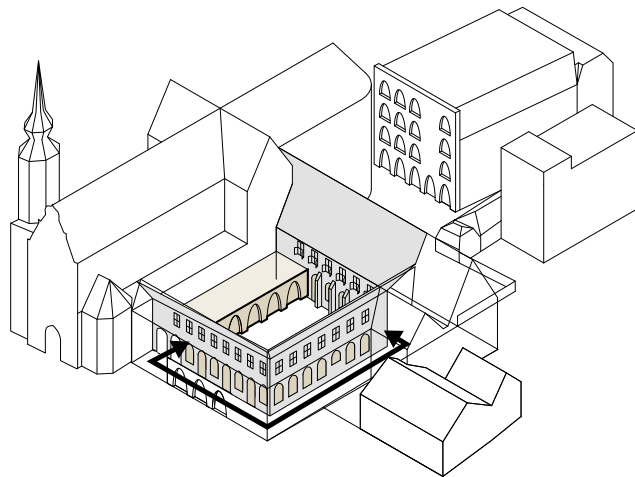
De vierde kloostergang

De belangrijkste eigenschap van de centrale as is dat de verschillende gebouwdelen vloeiend aan elkaar worden geregen. Zo wordt het museum als rijk ensemble benadrukt, waar men tegelijkertijd weet waar men is en waar men naar toe gaat. Hierin is het completeren van de kloostergang, met de vierde vleugel, een essentieel onderdeel. Het maakt voor het eerst een rondgang mogelijk en het betreft de pandhof nadrukkelijk bij de gebouwveraring.

Nooit gebouwd, wel gepland

De noordelijke kloostergang is weliswaar nooit gebouwd, maar archeologisch onderzoek heeft aangetoond dat het idee niet nieuw is. In de restauratie tussen 1940 en 1965 zijn daarom de beoogde gewelven van de vierde kloostergang als 'bouwsporen' zichtbaar gemaakt in de gevel van de kathedraal. In die tijd is ook het grondplan van de geplande kloostergang afleesbaar opgenomen in de inrichting van de pandhof.

De bouwsporen in de gevel van de kathedraal zijn nog steeds aanwezig, en tonen zo nog altijd de restauratievisie van de vorige eeuw, waarbij sterk reconstruerend werd teruggegrepen op het middeleeuwse karakter van het complex. De inrichting van de pandhof is inmiddels veranderd, waarbij de genoemde tracteringen verloren zijn gegaan.

De vierde kloostergang maakt een rondgang mogelijk

Logische routing

De nieuwe noordelijke kloostergang is de belangrijkste schakel in het verbeteren van de routing. In de noordvleugel krijgen de ontvangstbalie en de winkel een logische plek tussen ingang en kruispunt. De ruimte wordt uitgewerkt als herkenbare eenheid, als duidelijk herkenningspunt voor bezoekers op weg naar binnen en naar de uitgang. Meubilering als balies en winkelementen staan als ondergeschikte elementen in de open ruimte. Ter versterking van de samenhang en leesbaarheid wordt de vloer op de gehele publieksroute uitgevoerd in dezelfde terrazzo afwerking. Op die manier wordt de bezoeker op natuurlijke wijze van de entree naar de ontvangst en winkel, de garderobe en richting het tentoonstellingsgebouw geleid.

De vloerniveau's van de aansluitende westelijke en oostelijke kloostergangen liggen op verschillende hoogten. De nieuwe vloer ligt daarom op een licht maar nauwelijks waarneembaar afschot (ca. 1:113, zoals afgestemd met de klankbordgroep toegankelijkheid).

Brug

Bij de verbouwing van 1998-2000 heeft Hubert-Jan Henket een loopbrug aangebracht die de westelijke en oostelijke vleugels op de verdieping met elkaar verbindt. Deze brug werd in staal en glas uitgevoerd, in een 'verzorgde, modernistische vormtaal' (in de woorden van Bureau Vlaardingerbroek). Door de transparante uitvoering van de brug bleef de kathedraal deels zichtbaar, maar dit werd kort na oplevering tenietgedaan door toevoeging van spiegellende folie op het glas. Dit was een oplossing voor de grote warmtebelasting op de brug, maar het onderliggende

Aansluiting westvleugel op kathedraal (1964). Gereconstrueerde 'bouwsporen' van de noordvleugel in de gevel van de kerk. (Bureau Vlaardingerbroek 2021)

probleem van een ontoereikende bouwfysische schil werd niet opgelost. De brug kent daarom nog steeds comfortproblemen en vormt een risico voor de klimaatbeheersing.

Door het toevoegen van de noordelijke kloostergang op de begane grond kan de loopbrug niet gehandhaafd blijven. De verbinding van west- en oostvleugel op de verdieping gaat daarmee ook verloren. Er wordt doordacht ervoor gekozen de nieuwe kloostergang niet ook op de verdieping te bouwen. Dit zou de pandhof gevoelsmatig te veel verkleinen en ook de oorspronkelijke maat van de pandhof niet meer voelbaar maken. Ook zou er dan geen (of veel minder) daglicht meer op de vensters van de kathedraal vallen. Door de nieuwe kloostergang slechts één verdieping hoog te maken, blijft hij bovendien ruimtelijk ondergeschikt aan de historische gevels van de pandhof.

Tegenhanger gewelven

In ruimtelijke uitwerking is de noordvleugel losjes gebaseerd op de bestaande kloostergangen. Het gewelfde plafond en de kolommen op regelmatige afstanden zijn een geabstraheerde tegenhanger van de historische gewelven. Tussen de bogen blijft aan de noordzijde de bakstenen gevel van de kathedraal zichtbaar, inclusief de bouwsporen die aangebracht werden in de vorige eeuw. Aan de zuidzijde geven boogvormige ramen breed zicht op de pandhof en het historische klooster.

Constructief los

Constructief staat de nieuwe kloostergang geheel los van de omliggende historische gebouwdelen. De nieuwbouw wordt bovendien zodanig gefundeerd dat het risico op verzakkingen van de kathedraal geminimaliseerd wordt. De begane-grondvloer ligt op balken dwars op de kathedraalgevel, die gefundeerd worden op palen, waaronder de te handhaven funderingspalen van de huidige loopbrug.

Beeld van het interieur van de noordelijke kloostergang

Bogen

In architectuur kiest de noordelijke kloostergang voor een abstractere, indirecte referentie naar het historische kloostercomplex. Waar het kloostergebouw is ontworpen als directe representatie van het katholieke geloof, sluiten de nieuwe toevoegingen aan op de rol van Museum Catharijneconvent, dat zich richt op een bredere kijk op religie in de samenleving. In plaats van te kiezen voor letterlijke verwijzingen naar de spitsbogen en gewelven van het klooster, kiest de nieuwbouw daarom een vloeiendere boogvorm. Een vorm die de verbinding uitstraalt en de brug slaat tussen verleden en heden.

Eigenheid met respect voor het geheel

Ook in materiaal is gezocht naar een indirecte referentie. Met de iets lichtere, maar warmgetinte kalksteen in een lichtgeruwde matte afwerking toont de nieuwe gevel zich als nieuwe toevoeging, met respect naar de bestaande bakstenen gevels. De tint van de gevel is terug te vinden in bestaande details van bijvoorbeeld raamlijsten, waarmee een verbinding wordt gelegd met het monument.

De nieuwe gevel speelt overigens door haar ligging een ondergeschikte rol in de bezoekersbeleving. Vanaf het entreeportaal neemt de bezoeker de gevel indirect waar door de bestaande ramen van de westelijke gang. Eenmaal in de nieuwe kloostergang speelt het uitzicht op de drie bestaande pandhofgevels de hoofdrol. Pas vanuit de museumruimten in het kloostergebouw en vanuit de pandhof is het nieuwe gevelvlak frontaal te aanschouwen.

Natuursteensample met pandhof steunbeer

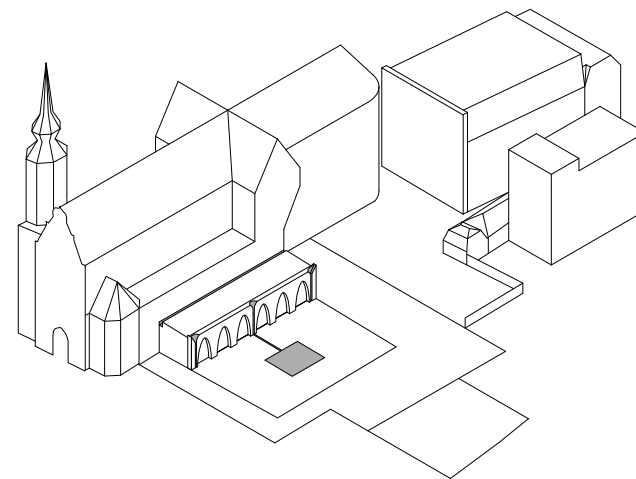
De nieuwe gevel is nauwkeurig geplaatst tussen bestaande steunberen van de westelijke en oostelijke kloostergangen. De bestaande bakstenen steunberen blijven zichtbaar en vormen de basis voor de aansluitdetails. Het nieuwe gevelvlak blijft visueel iets los van de steunberen met een verkenning die tegelijk dienstdoet als gootje voor de noodoverstort. De nieuw gevel wordt in het midden nog een keer gebroken met eenzelfde verkenning en noodoverstort.

Hemelwater

Het dak van de noordelijke kloostergang werkt als waterbuffer voor vertraagde afgifte. Hemelwater vanaf het dak wordt geleid naar de pandhof zodat het daar kan infiltreren in de bodem. Langs de gevel van de kathedraal wordt een aparte goot gemaakt om onder de historische ramen langs water op te vangen dat op de kathedraalgevel valt. De bestaande afvoeren van de kathedraal worden gehandhaafd, maar iets verlegd om aan te sluiten op de kolommen van de nieuwe kloostergang. Van daaruit voeren ze via een nieuwe kruipruimte onder de noordelijke kloostergang naar het riool onder de Lange Nieuwstraat.

Tuininrichting

De pandhof wordt opnieuw ingericht door Boekel Tuin & Landschap, in opdracht van het museum en in overleg met de architecten. Voor de uitwerking van de tuininrichting wordt verwezen naar de stukken van de landschapsarchitect.

Hemelwaterafvoer is integraal meegenomen in het ontwerp

Beeld van het exterieur van de noordelijke kloostergang

Convent

08

Zie ook:
Fragmenten en Details - Convent - Kloostergangen: 4013
Fragmenten en Details - Convent - Kruispunt: 4014
Fragmenten en Details - Convent - Dakdetails: 4015
Origin - Afwegingskader Dakisolatie

Voor bouwhistorie specifiek voor dit hoofdstuk zie:
Emmens BCA (2020)

Kloostergangen

Op de plattegrond uit 1971 is te zien dat er zich historische gewelven bevonden in de zuidelijke en een deel van de westelijke kloostergang. In de oostvleugel waren er nog slechts twee gewelven in bouwvallige staat overgebleven, tussen de toen nog brede refter en de kathedraal. In het meest noordelijke vak van de oostgevel bevond zich een trap.

De la Faille verwijderde het trappenhuis en demonteerde de twee laatmiddeleeuwse gewelven in slechte staat in de oostvleugel. Ook werd op die positie een grote aanbouw in de pandhof verwijderd, om het historische gevelbeeld in de pandhof te herstellen. Daarbij kwamen opnieuw restanten van een oorspronkelijke geveltracering aan het licht (zie afb. p. 10).

De gevel werd vervolgens intensief gerestaureerd, waarbij alle kozijnen werden vervangen door natuurstenen kozijnen. Op de verdieping werd daarvoor Peperino Duro toegepast, een Italiaanse natuursteen met iets grijzere kleur dan de verder toegepaste Bentheimer zandsteen. Op de begane grond werden dezelfde spitsboogvormige kozijnen geplaatst als in de andere pandhofgevels. Binnen werd over de volledige lengte van de gevel een kloostergang gereconstrueerd met nieuwe gewelven en eenvoudige kraagstenen.

De zuid- en westvleugel waren al eerder gerestaureerd, maar zonder de gewelven in de noordelijkste traveeën van de westvleugel te herstellen. De la Faille liet deze gewelven alsnog aanbrengen, aansluitend op de nog bestaande bouwsporen van eerdere gewelven.

De oostvleugel met de in ca. 1974 gesloopte aanbouw (GUE 1974)

Kraagstenen

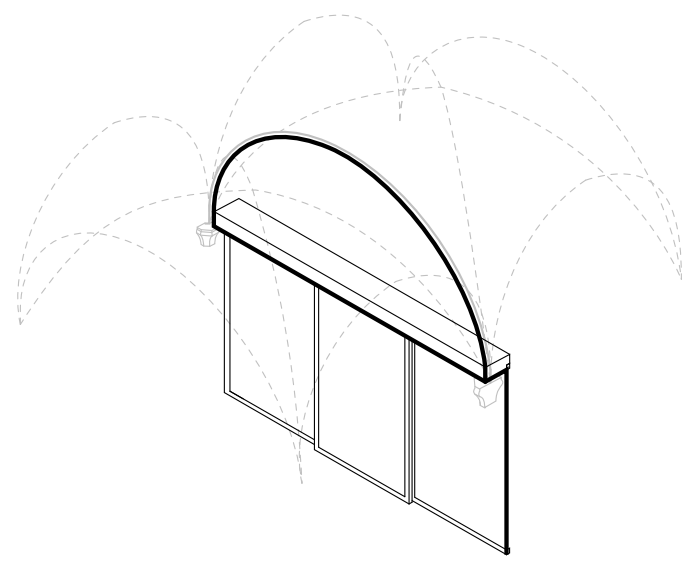
Er is grote variatie te zien in de uitvoering van de kraagstenen die de gewelven steunen in de wand. Bij de restauratie van 1974-1978 werd een analyse uitgevoerd van de toestand van de bewaard gebleven kraagstenen (zie Emmens 2020). Een aantal oorspronkelijke, 16e-eeuwse exemplaren waren in goede staat, andere konden worden gerestaureerd. Sommige waren zo slecht dat ze moesten worden vernieuwd, waarschijnlijk op basis van hun oorspronkelijke vorm of voorstelling. Andere waren onbehakte blokken, die alsnog zijn vervangen voor figuratieve stenen. De (meeste) nieuw gemaakte kraagstenen werden gevormd naar een gipsmodel.

Behoud

Het huidige ontwerp gaat uit van het behoud van alle gewelven en kraagstenen. Tegelijkertijd zijn enkele ingrepen nodig. Op een aantal plekken zijn nieuwe puien in de kloostergang gewenst, en ook in de binnenwanden moeten openingen worden gemaakt of vergroot. Het aanwezige hoogteverschil in de vloer (vandaag opgelost met een trede) wordt ook aangepast ten behoeve van de toegankelijkheid.

Rondgang

Idealiter vormen alle kloostergangen een doorlopende rondgang. Het functionele ontwerp leidt echter tot een aantal puien in de kloostergangen. Om de notie van een doorlopende gang te behouden, worden deze puien zo transparant mogelijk uitgevoerd. De doorgangen bestaan steeds uit draai- of schuifdeuren met zijlicht, met daarboven een ononderbroken bovenlicht. Het bovenlicht sluit aan op

Principe ontwerp voor de puien in de kloostergang

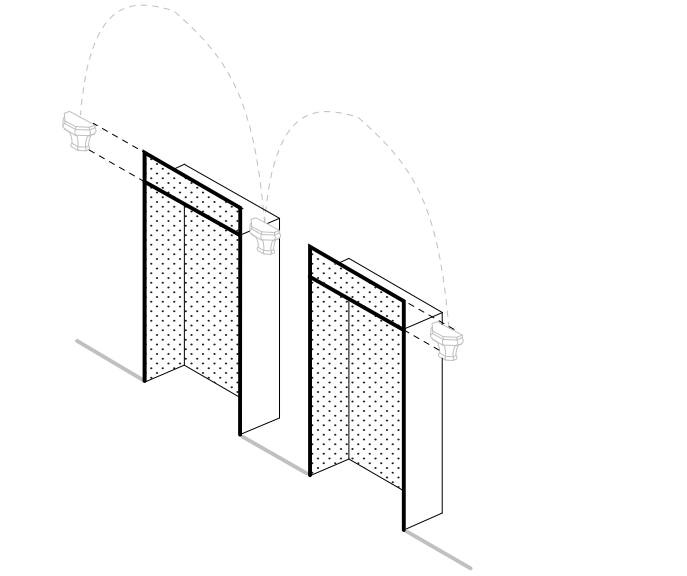
de scheiboog tussen de gewelven zodat een natuurlijke aansluiting gemaakt kan worden. De ondergelegen deuren worden echter verschoven tot naast de kraagstenen. Zo kunnen de kraagstenen worden gespaard, en is er ruimte voor de constructie en techniek van de (automatische) deuren.

De puien worden uitgevoerd in staal, zodat ze kunnen voldoen aan de bouwfysische, beveiligings- en brandeisen met behoud van een slanke profilering. De afwerking is een poedercoating in een fijne structuur in een warme lichtgrijze tint ('champagne') die aansluit bij de kleurstelling van de binnenruimte.

Gaten in de muur

Bij de doorgangen door binnenmuren wordt een andere strategie gevolgd. De kloostergang wordt daarbij – zowel in haar historische verwijzing als in het beoogde functionele ontwerp – beschouwd als verkeersgebied, gescheiden van de naastgelegen ruimten door gesloten wanden. Doorgangen in de massieve muren geven toegang tot die ruimten met veelal een andere functie.

De kozijnen in deze doorgangen worden uitgevoerd in massief eiken, in zwaarte passend bij de dikke muren. Deuren in deze kozijnen zijn ook bekleed met eiken(fineer). De bovendagstukken boven de kozijnen worden verhoogd en kunnen plek bieden aan bewegwijzering. De doorgangen naar het kruispunt blijven open, maar ook hier worden eiken dagstukken toegepast.

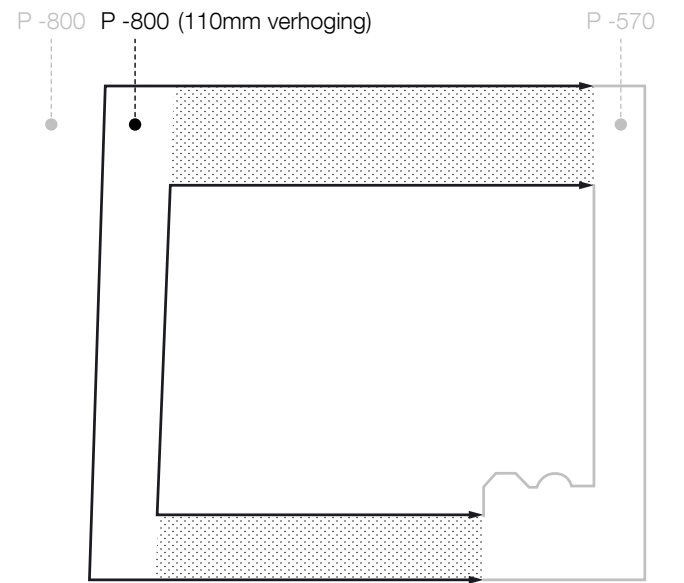
Principe ontwerp voor de doorgangen in de kloostergang

Hoogteverschillen

De huidige begane-grondvloer van de westelijke kloostergang ligt ca. 340mm lager dan de vloer in de oostvleugel. De westvleugel ligt echter ook iets lager dan het aansluitend maaiveld op het voorplein en de huidige entreepoort. Het ontwerp voorziet daarom in het verhogen van de vloer in de westelijke gang met 110mm, tot het niveau van het maaiveld en de entreepoort. Daardoor wordt het hoogteverschil tussen west- en oostvleugel ook verminderd. In de noord- en zuidvleugel kan dan worden volstaan met een vals plat (1:113 resp. 1:96).

Vanaf de tochtsluis met een schoonloopvloer kondigt de hoofdroute voor publiek zich aan in een doorlopende terrazzovloer. Deze lichtgetinte vloerafwerking wordt doorgetrokken door de hele publieksroute via de noordvleugel, het kruispunt, de benedenfoyer tot aan het trappenhuis en café in het tentoonstellingsgebied. De ruimte voor groepsontvangst voor scholen en de helling in de zuidvleugel krijgen een terrazzovloer in een kleur afgestemd op de kleurstelling van het kloostergebouw. In de oostvleugel wordt de bestaande hardstenen vloer gehandhaafd.

De bestaande tegelplinten worden bewaard waar ook de vloerafwerking blijft zitten. Bij de verhoogde delen van de vloer worden nieuwe plinten van terrazzo vlak in de wandafwerking geplaatst. Installaties worden weggewerkt en ingepast in de architectuur van de kloostergangen.

Vals platte hellingbanen tussen de verhoogte westvleugel en de oostvleugel

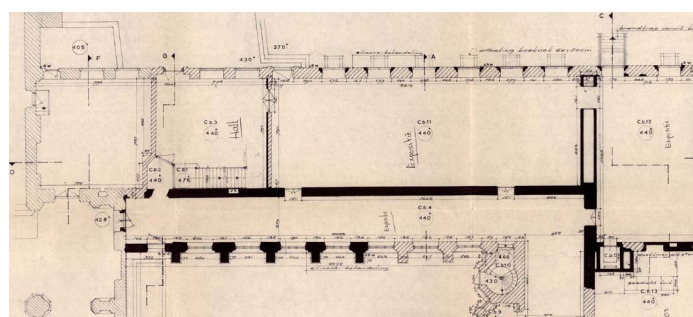
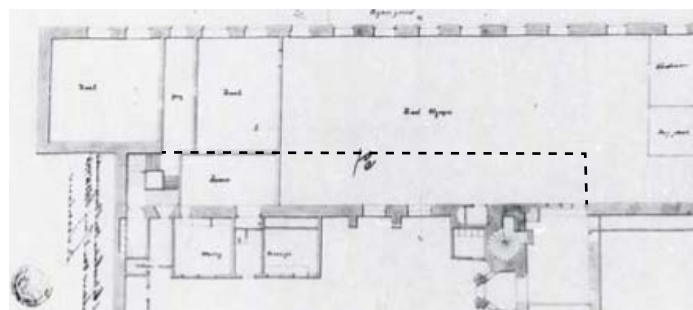
Kruispunt

Spil in functionele organisatie

Het kruispunt was altijd al een belangrijke plek voor de functionele organisatie binnen het kloostergebouw. De exacte positie van de trappen in deze zone wisselde echter door de tijd, in functie van het toenmalig gebruik. Rond 1850 lagen er steektrappen dwars tegen de noordmuur van de huidige refter en een wenteltrap in de huidige vredeskapel. Bij het herstel na de brand in 1868 werden beide stijgpunten vervangen door een trappenhuis ter plaatse van de huidige kloostergang, direct tegen de kathedraal.

Het trappenhuis sloot op de begane grond aan op een gang naar het binnenplein, met aan weerszijden een grote kamer. Op een plattegrond uit 1965 is één van deze ruimten benoemd als ‘stempellokaal’. De andere ruimte werd in 1971 afgescheiden van de rest van het convent en ingericht als Vredeskapel. Bouwtekeningen uit die periode suggereren nog een oude trap naar de kelder, die mogelijk de nis in de zijwand van de Vredeskapel kan verklaren.

Bij de restauratie van 1974-1978 verdween het trappenhuis tegen de kathedraalwand, om plaats te maken voor de reconstructie van de oostelijke kloostergang. Nieuwe trappen in de naastgelegen ‘hall’ ontsloten de expositieruimten in de kelder en op de verdieping. Henket brak de hal open naar de kelder en de verdieping en plaatste nieuwe trappen en een glazen lift. De oude gang kwam weer terug. Glazen puien langs de gang en in de kloostergang scheidden de openbare route naar de museumentree van de expositieruimten in het convent.

Verplaatsing trappenhuis op de begane grond van de nieuwe oostelijke kloostergang naar de hall (b:HUA 1868, o:HUA 1971)

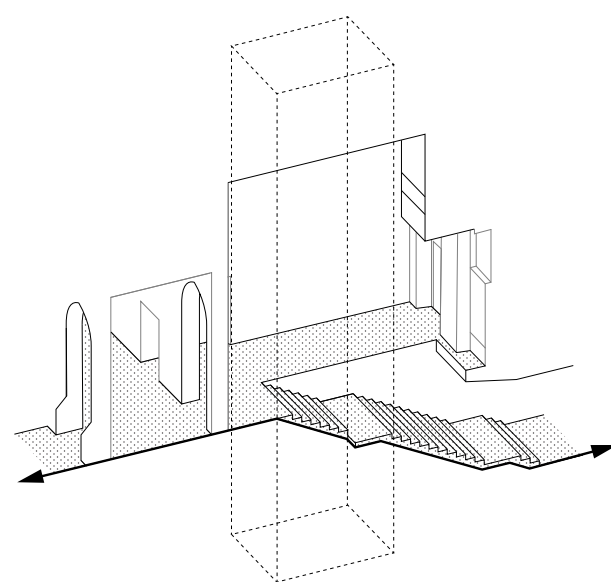
Beslispunt

Door de aanleg van de nieuwe noordelijke kloostergang liggen de servicebalie en de winkel straks direct bij de hoofdingang. Een hoge lichte doorgang begeleidt de bezoeker op natuurlijke wijze naar het kruispunt. Daar zijn door de ramen de wilde bloemen in de binnentuin met het terras en de gevel van het nieuwe tentoonstellingsgebouw zichtbaar. Een uitnodigende trap en lift leidt de bezoeker als vanzelf naar de lichte benedenfoyer.

Maar het kruispunt leidt ook naar de collectiepresentatie in het convent. Door de glazen pui is de kloostergang zichtbaar, die met haar gewelven, een zachtere kleurstelling en de hardstenen vloer een passende sfeer biedt voor de historische kunst. Ook biedt het kruispunt een nu inpandige toegang tot de kathedraal, en de nieuwe deuren in de gevel bieden een directe toegang tot de pandhof.

Ingrepen

Om het nieuwe kruispunt te realiseren wordt allereerst de bestaande trap en lift verwijderd. De openingen in de begane-grond- en verdiepingsvloer worden iets vergroot, met behoud van de belangrijkste houten balkconstructies. Wel moeten in de begane-grondvloer enkele betonnen ‘kwaaitaal-elementen’ worden ingekort. Een nieuwe gecombineerde lift voor publiek en kunsttransport krijgt een grotere liftput en de liftschacht wordt doorgetrokken tot de zolderverdieping. De lift is zorgvuldig tussen de hoofdbalken geplaatst, zodat alleen secundaire constructies hoeven worden verwijderd.

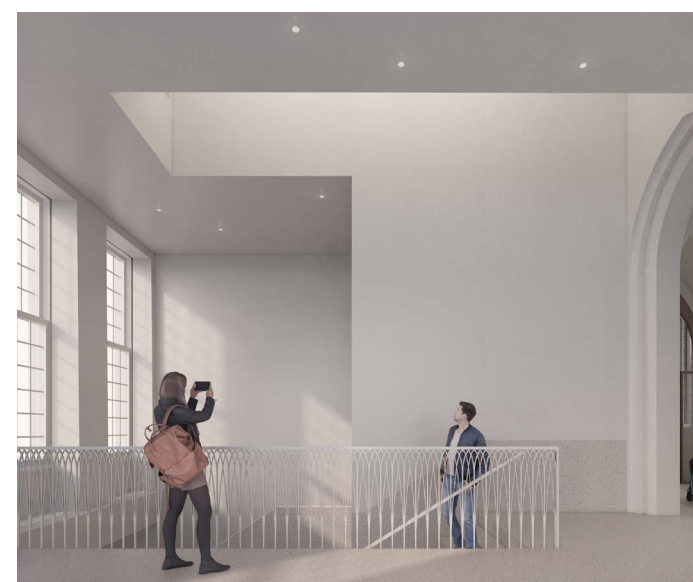
Het kruispunt verbindt de noordelijke kloostergang en de benedenfoyer

In de tussenwand tussen de kloostergang en het trappenhuis worden extra openingen gemaakt. Hoewel de posities bijna allemaal overeenkomen met historische wandopeningen, is dit niet heel relevant aangezien de volledige wand op de begane grond en een deel van de wand op de verdieping nieuw zijn aangebracht in de verbouwing van 1974-1978.

In de kopwand van de refter wordt in een bestaande opening een raam geplaatst, dat licht brengt en oriëntatie biedt voor bezoekers in het trappenhuis. Op de bovengelegen wand op de 1e verdieping wordt een sparing vergroot, zodat de beide tentoonstellingszalen aan weerszijden van het trappenhuis beter met elkaar worden verbonden.

Reftertrap

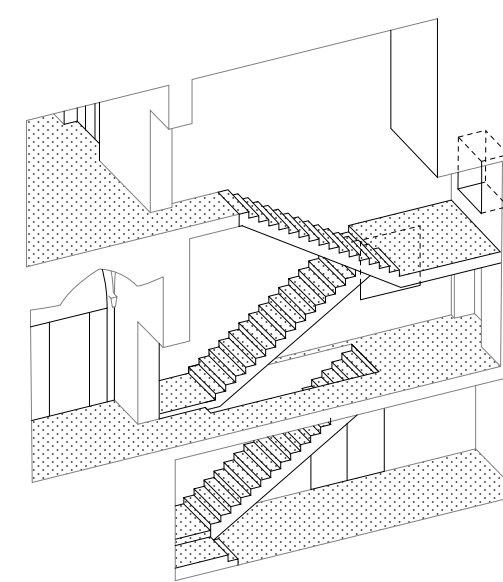
Een belangrijk uitgangspunt in het nieuwe circulatieconcept is dat de interne routing binnen de collectiepresentatie gescheiden wordt van de hoofdroute voor publiek van de entree via de servicebalie en winkel naar de benedenfoyer en verder. Op die manier ontstaat een zo duidelijk mogelijke routing met zo min mogelijk kruisend verkeer. Ook wordt zo vermeden dat grote schoolgroepen de doorstroom van publiek hinderen en vice versa. De lift – die wordt uitgevoerd als gecombineerde kunstlift en personenlift – kan wel gebruikt worden in beide routes.

Impressie van het kruispunt

Om dit te bereiken wordt een nieuw trappenhuis ingepast direct ten zuiden van het kruispunt. De belangrijkste ingreep om dit te bereiken is een snede in de begane-grond- en verdiepingsvloeren. De begane-grondvloer bestaat uit een balkenvloer uit staal en hout, met daaronder tongewelven tussen halfronde scheibogen. In het meest noordelijke tongewelf wordt een opening gemaakt om plaats te bieden aan de trap. De opening beslaat ongeveer de helft van het tongewelf en blijft tussen de scheibogen. Op die manier wordt het historische materiaal zo min mogelijk aangetast, en blijft zichtbaar dat in dit travee een tongewelf bestond. Op de verdieping kan de sparing in de vloer tussen de hoofdbalken blijven.

Het nieuwe trappenhuis ligt direct achter de 17-eeuwse ingangspartij in de oostgevel. De dichtgezette poort op de begane grond wordt hier weer een functionele doorgang, uitgevoerd in hout en met een passende detaillering gebaseerd op de huidige situatie. Boven de poort bevindt zich een tweede laag met pilasters en timpaan. Door het lege hardstenen tekstveld hier te vervangen door een glasvlak wordt licht ingebracht in de tussenverdieping van het trappenhuis. Zicht vanuit de trap op de tuin draagt weer bij aan de oriëntatie.

De reftertrap verbindt de zalen van de collectiepresentatie

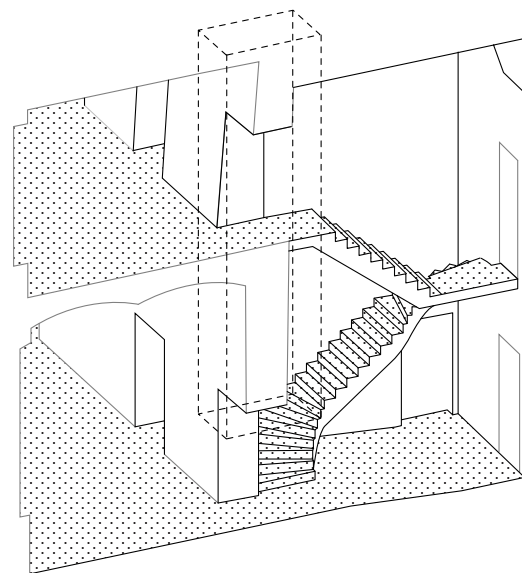
Tentoonstellingsruimten

Door de plaatsing van het nieuwe trappenhuis worden de schatkamer, de refter en de grote tentoonstellingszaal op de verdieping functioneel iets verkort. In alle gevallen blijft de langgerekte vorm en het gevoel van repetitie overeind. De schatkamer blijft over zijn volledige diepte te ervaren door het bewust ontbreken van een afscheiding naar het laatste travee met de trap. De refter en de zaal op de verdieping houden zes geveltraveeën, maar in beide zalen kan langs de gevel ook worden doorgekeken naar de achtergelegen ruimten, op de verdieping zelfs beide kanten op.

Alle zalen krijgen nieuwe eikenhouten toegangsdeuren. Installaties worden weer ingepast in de architectuur. De afwerking en inrichting van de ruimten voor collectiepresentatie zal worden uitgewerkt door een scenografisch ontwerper en valt buiten deze aanvraag.

Aansluiting Zuilenstraat

In de huidige situatie is het kloostergebouw met een kleine éénlaagse aanbouw verbonden met de panden aan de Zuilenstraat. Het ontwerp voorziet hier een uitbreiding met een stijgpunt en toiletgroep. Een nieuwe trap en lift maken een circuit in de collectiepresentatie mogelijk, de toiletten op de begane grond en eerste verdieping zijn belangrijk voor zowel schoolgroepen als andere bezoekers. De binnenplaats wordt door deze ingreep sterk verkleind. Door de gevel uit te voeren in een gekeimde baksteen in een lichte tint blijft er zo veel mogelijk licht binnenkomen in de naastgelegen ruimten in het pand Zuilenstraat.

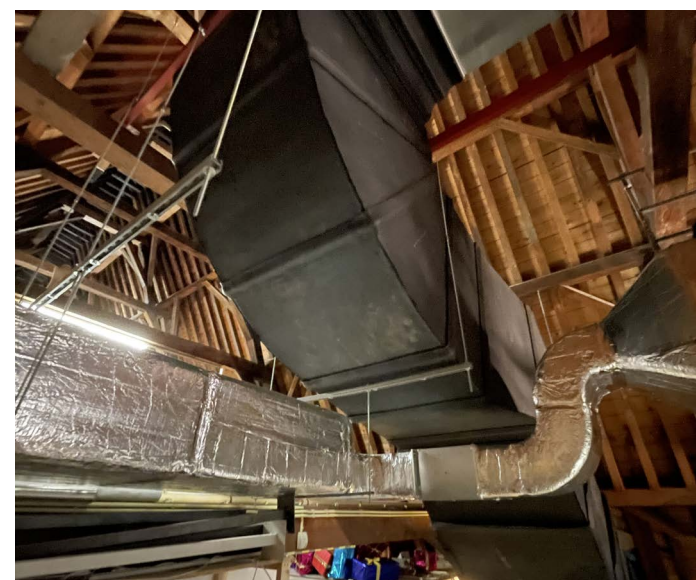
Het trappenhuis zuilenstraat verbindt de begane grond en eerste verdieping van de collectiepresentatie

Isoleren daken convent

Afwegingskader

Een belangrijke opgave binnen het project is verduurzaming. Beperking van warmteverlies in de historische panden lijkt daarin een logisch onderdeel. De aard en de monumentale waarde van het gebouw beperken echter de mogelijkheden. De bestaande buitenwanden hebben door hun grote dikte en massieve opbouw al een zekere isolatiewaarde. Alle ramen zijn al voorzien van achterzetbeglazing. Waar de begane-grondvloer wordt opgehoogd wordt een isolerende laag opgenomen (met beperkte dikte), maar dit heeft beperkt effect. In het convent wordt daarom vooral ingezet op het isoleren van de daken.

De daken hebben (deels) een hoge monumentwaarde, zowel in een materieel aspect als in hun buitenaanzicht. Door Origin Architecture and Engineering is een afwegingskader opgesteld waarbij verschillende uitvoeringsmethoden voor dakisolatie werden vergeleken: isolatie op de zoldervloer, langs de binnenzijde van de dakschil en langs de buitenzijde. Hieruit blijkt dat alle opties op erfgoedvlak mogelijk zijn. Aangezien de daken nergens grenzen aan publiek toegankelijke (zolder)ruimten, is de visuele impact ook beperkt. Ondanks dit gegeven lijkt van binnenuit isoleren niet haalbaar door de grote hoeveelheid detaillering, te verwachten bouwfysisch kritieke aansluitingen en beperkte bereikbaarheid. Er is daarom gekozen voor isoleren van buitenaf.

De zolder die dient als technische ventilatieruimte

Uitvoering

De bestaande detaillering van dakgoten, zij-aansluitingen en nokken laat enige verhoging van de dakvlakken toe zonder storende afwijkingen in het beeld. Er wordt daarom uitgegaan van een isolatiedikte van 100mm. Daarbij is van belang dat de 'authentiek ogende', licht golvende vorm van de dakvlakken gehandhaafd blijft. Het ontwerp voorziet daarom in een tweelaagse isolatie in kleine plaatmaten, die de vorm van het te handhaven dakbeschot goed kan volgen. Over de isolatie komt een waterkerende, dampopen folie en nieuwe panlatten, waarna de bestaande pannen worden teruggeplaatst. Rekening houdend met enig breukverlies en het vergroten van het dakoppervlak door de isolatie, zullen er pannen moeten worden aangevuld, zo veel mogelijk gelijkend op de bestaande pannen.

Er staan in totaal 17 dakkapellen op de daken. Een aantal dakkapellen wordt gebruikt voor de toe- en afvoer van lucht naar de luchtbehandelingskasten op de zolder, de overige zijn niet functioneel en zijn deels afgedekt met luiken. Door de beperkte vrije hoogte in de zolder van de zuid- en westvleugel, zijn de gebruiksmogelijkheden hier beperkt. De eenvoudigste manier om het huidige beeld van buitenaf te behouden, bestaat erin de dakkapellen als het ware op te tillen en verticaal te verplaatsen met het dakvlak. De dakkapellen worden vervolgens dichtgemaakt langs de binnenzijde met isolatie (met een luik om deze toegankelijk te houden voor onderhoud). Indien op een later moment de wens zou ontstaan om de dakkapellen weer functioneel te gebruiken, kan de isolatie eenvoudig verwijderd worden en een meer in detail afgestemde oplossing worden gezocht, inclusief plaatsen van isolatieglas.

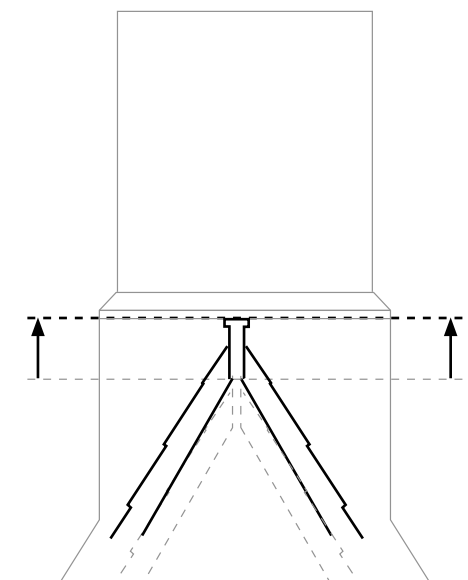

Twee typen dakkapellen die zullen worden opgetild en herplaatst

Ter plaatse van zijaansluitingen tegen de kathedraal en enkele kopgevels lijkt overal voldoende overmaat om – hetzij met het bestaande lood hetzij met hoger ingewerkt lood – een goede aansluiting te maken. De nok van het hoge dak van de oostvleugel sluit aan beide zijden aan op een schoorsteen, die iets boven het dak verjongt, vanaf eenzelfde soort bentheimer rand als bij de steunberen. Door de ruiter op te dikken wordt voorkomen dat de ruiterlat boven deze verjonging uitsteekt. Dit heeft hoegenaamd geen gevolgen voor het beeld.

Door de bestaande pannen terug te brengen op traditionele panlatten blijft er ruimte voor nestgelegenheid voor bijvoorbeeld vleermuizen, huismussen en mezen bestaan.

Aanpassing van de ruiterlat zodat deze onder de verjonging blijft

Benedenfoyer

09

Zie ook Fragmenten en Details - Convent - Gevels Pandhof: 4012.

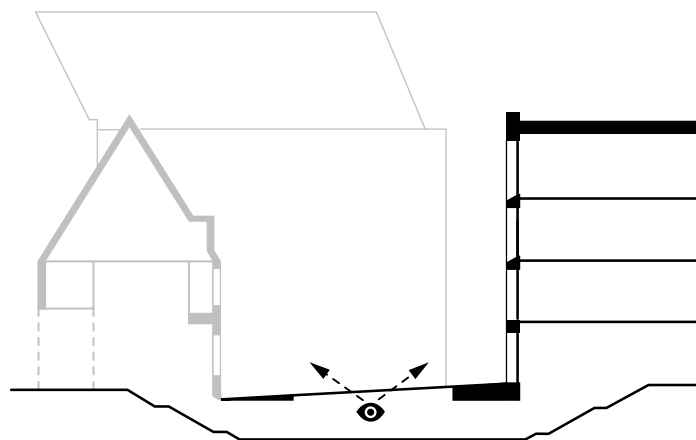
*Voor bouwhistorie specifiek voor dit hoofdstuk zie:
De Fabryck (2003)*

Verbinding

De ondergrondse verbinding tussen het convent en het grachtenpand is aangelegd in de grote verbouwing van 1974-1979. Het huidige gebruik is hybride: de verbinding is onderdeel van de hoofdroute tussen de kassa in het grachtenpand en de museumruimten in het convent, maar tegelijkertijd wordt de ruimte gebruikt als expositieruimte.

Het ontwerp maakt van de onderdoorgang een benedenfoyer, en splitst de ruimte in twee zones: een verkeerszone en een servicezone. De verkeerszone baadt in het daglicht door een groot dakraam, dat zicht biedt op het tentoonstellingsgebouw en het kloostergebouw. Bezoekers op weg naar een tentoonstelling zien al een glimp van wat komen gaat, en ook op de terugweg naar de uitgang kunnen zij zich optimaal oriënteren. De trappen en liften aan weerszijden van de benedenfoyer leiden de bezoekers op natuurlijke wijze naar hun bestemming.

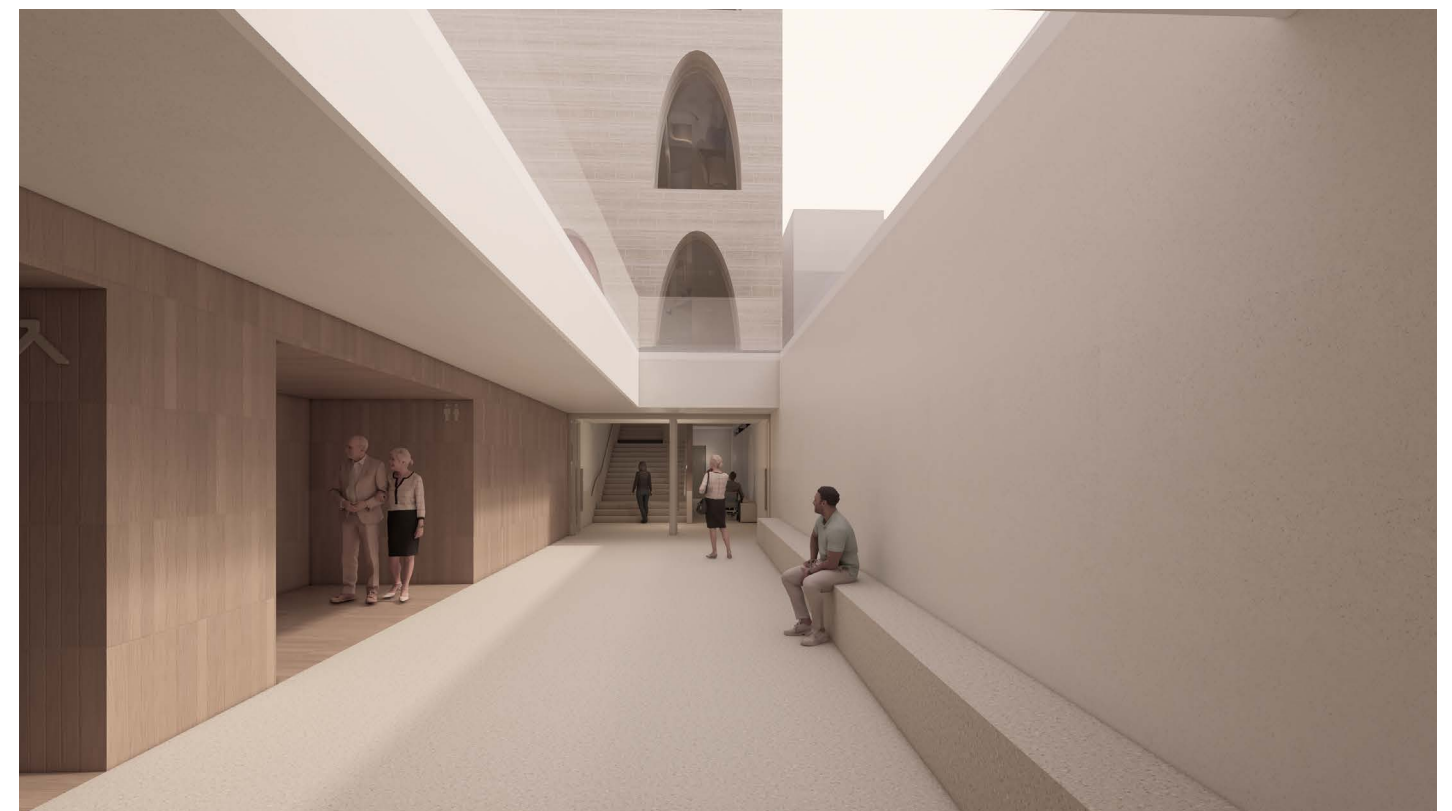
De servicezone biedt plek aan voldoende toiletten en garderoberuimte, op een logische en vindbare plek aan de hoofdroute. De benedenfoyer is gelijk gematerialiseerd als de gehele publieksroute, met lichte terrazzovloeren en rustige tinten. Achter een in eikenhout uitgevoerde wand liggen een garderobe met kluisjes, toiletruimten en een verschoonruimte.

Zicht op zowel de gevel van het convent als het tentoonstellingsgebouw vanuit de benedenfoyer

Bestaande situatie van de benedenfoyer

Beeld van het interieur van de benedenfoyer

Tentoonstellingsgebouw 10

Zie ook Fragmenten en Details - Tentoonstellingsgebouw: 4041.

Voor bouwhistorie specifiek voor dit hoofdstuk zie:

De Fabryck (2003): grachtenpand

Bureau Vlaardingerbroek (2021): verbouwing Hubert-Jan Henket / kunst

Ontwikkeling voorhuis

De oudst bewaarde ruimten van het pand aan Nieuwegracht 63 liggen in de kelder en op de begane grond. De zuidelijke kelder onder het voorhuis stamt mogelijk uit de tweede helft van de 14 eeuw. Door de Karmelieten vanaf 1468 (of mogelijk door de Johannieten, tussen 1530 en 1586) zijn een centrale kelder met stookplaats en de noordelijke kelder aangelegd. Ook legden zij een eerste werfkelder (zuid) aan.

De kelderkeuken en de erboven gelegen opkamer dateren van een aanpassing in 1634-1635, in opdracht van Frederick Mathijsz. van Lobbrecht. Het pand kreeg daarbij ook een nieuwe voorgevel inclusief poort met overbouwing. De huidige grachtenzaal was toen in tweeën gedeeld. Rond 1700 werd de noordelijke werfkelder aangelegd. Het trappenhuis stamt (in delen) uit 1790.

Bij de grote verbouwing van 1974-1979 werd overwogen de ruimte tussen de twee werfkelders te benutten als extra kelder, maar dit is niet uitgevoerd.

Het huidige gevelbeeld aan de gracht is in meerdere fasen ontstaan. De gevel en kap vormt een eenduidig geheel sinds 1635, daarvoor hadden de deelpanden mogelijk elk een eigen gevel. Johan de Marez liet de gevel moderniseren, met nieuwe vensters en ingangspartij. Dirk Wernard van Vloten liet de gevel voorzien van een mezzanino en pleisterde de gevel. Ook hij vernieuwde de vensters en ingangspartij. Na een brand in 1910 werd een verdieping aan het pand toegevoegd (ter vervanging van het mezzanino).

Bij de ingrijpende restauratie door C.A. Baart de la Faille werd een groot deel van het pand vervangen, waarbij alleen de kelders, de begane grond van het voorhuis en enkele muren en de voorgevel erboven behouden bleven. De la Faille verving ook de kap en alle vensters.

Achterhuis

Het huidige achterhuis is aangelegd door architect B.F.A. Dirkse, die samen met Baart de la Faille betrokken was bij de grote verbouwing in de jaren 1974-1979. Dirkse legde ook een kelder aan, inclusief ondergrondse verbinding met het convent. Het achterhuis bood op de begane grond plek aan de hoofdingang van het nieuwe Rijksmuseum Het Catharijneconvent, een museumcafé en een nieuw trappenhuis. Op archieftekeningen is de hoofdingang van het museum via de hal en grachtenzaal in het voorhuis voorzien, maar volgens het bouwhistorisch onderzoek van Hans Vlaardingerbroek (2021) lag de ingang in de zuidgevel van het achterhuis, aan de steeg.

Op de verdiepingen waren expositieruimten voorzien, waaronder een dubbelhoge ruimte met een halfronde nis waarin een katholiek altaar (uit het Amsterdamse Maagdenhuis) kon worden getoond tegenover een protestants kerkinterieur met kansel en dooptuin (uit de Nederlands hervormde kerk van Warder).

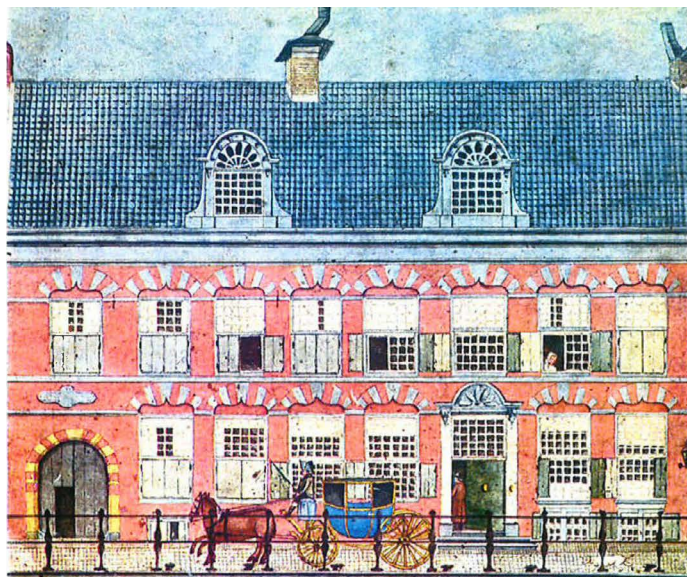
De architectuur van het achterhuis is hybride. Het zuidelijke deelvolumen met trappenhuis heeft een klassieke kroonlijst en kap, roedenramen en steunberen. Het noordelijke deel is uitgevoerd in dezelfde handvormsteen, maar zonder daklijst en met enkele moderne vensters. De gehele westgevel oogde vrij gesloten.

Henket

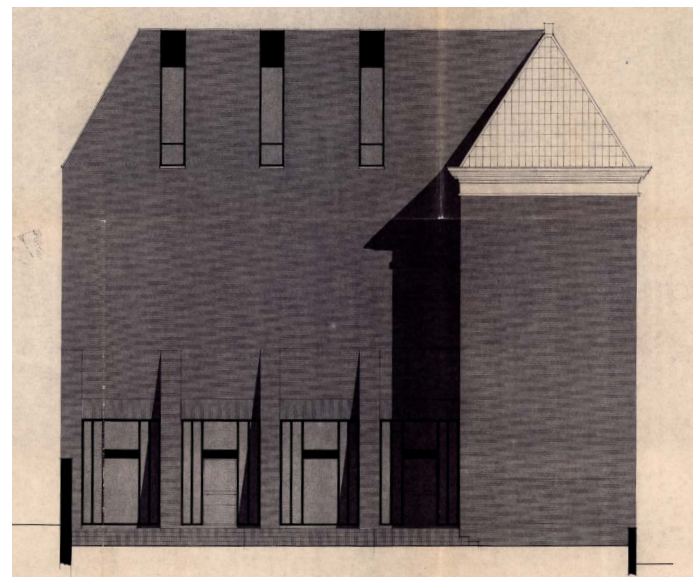
Hubert-Jan Henket voegde in 1998-2000 een nieuwe serre met luifel toe aan de westgevel van het tentoonstellingsgebouw. Onder de luifel kwam de nieuwe hoofdentree tot het museum, de naastgelegen serre bood plek aan een uitbreiding van het museumcafé.

Latere aanpassingen

Kort na de verbouwing door Henket werd in 2006 in het trappenhuis een glas-in-loodraam van Marc Mulders geplaatst. Rond die tijd werden ook aanpassingen gedaan in de functionele indeling van het grachtenpand. De volledige derde verdieping en het voorhuis van de tweede verdieping werden ingericht als kantoorruimte. Ook werden op de tweede verdieping enkele depots en een leeszaal geplaatst.

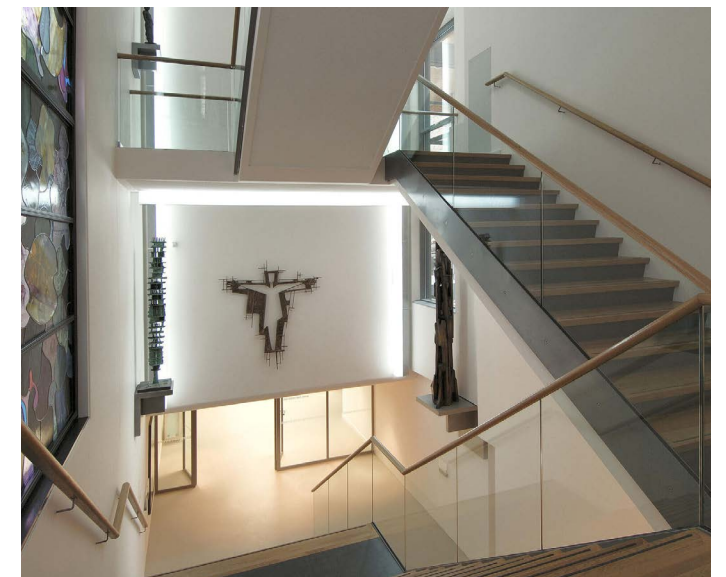
Anonieme tekening van voorgevel Nieuwegracht 63 (HUA ca. 1750)

Tekening van de zuid-westgevel van het achterhuis (HUA 1972)

Restaurant met de door henket aangebouwde serre

Trappenhuis en ingang naar onderdoorgang, met links het kunstwerk van Marc Mulders (HUA 1972)

Ontwerp

Behoud tenzij

Het huidige ontwerp voor het tentoonstellingsgebouw is gestart vanuit de gedachte van 'behoud, tenzij'. De ruimtebehoefte aan tentoonstellingszalen en kantoorgebied is daarom allereerst gezocht binnen de bestaande gebouwcontouren. Het voorhuis wordt behouden, inclusief de ruimtelijke inrichting met monumentale status op de begane grond. Uit kosten- en duurzaamheidsoogpunt wordt ook de bestaande kelder van het achterhuis behouden. De verdiepingen van het achterhuis hebben een dusdanig beperkte toelaatbare gewichtsbelasting en (wisselende) verdiepingshoogte dat behoud van deze vloeren het niet toelaat om toegankelijke en toekomstbestendige tentoonstellingsruimten te realiseren. Vanaf boven de begane-grondvloer wordt het achterhuis daarom opnieuw opgetrokken.

Tentoonstellingszalen en kantoren

Het ontwerp voorziet in een functionele verdeling tussen voorhuis en achterhuis. In het voorhuis worden vooral kantoorruimten gehuisvest boven de monumentale vergaderruimten op de begane grond. Het achterhuis is volledig gewijd aan tentoonstellingen boven het museumcafé aan de tuin.

Boven een afwijkende begane grond met de monumentale entreehal komt de overgang tussen voorhuis en achterhuis op een duidelijke rechte lijn te liggen. De functionele scheiding tussen tentoonstellingsruimte en kantoren meandert echter in de doorsnede, om voldoende ruimte te geven aan de functies en om recht te doen aan de fluïde

bouwgeschiedenis van de overgang. Zo kan het gebeuren dat het tentoonstellingsgebied op de eerste verdieping tot aan de gevel aan de Nieuwegracht loopt, waar het zich op de tweede en derde verdieping weer verder terugtrekt om plaats te maken voor de kantoren. Constructief volgt de overgang tussen bestaand en nieuw weer een iets andere lijn, gericht op het niet onnodig slopen van nuttige delen van de constructie.

In bouwvolume wordt wel een duidelijk onderscheid gemaakt tussen het te handhaven voorhuis en het nieuwe achterhuis. De enige plek waar dit vanaf maaiveld duidelijk waarneembaar is, is de zuidgevel aan de steeg. Voor de bezoeker wordt het tentoonstellingsgebouw zo ook vanuit het binnenplein en de steeg een leesbaar volume.

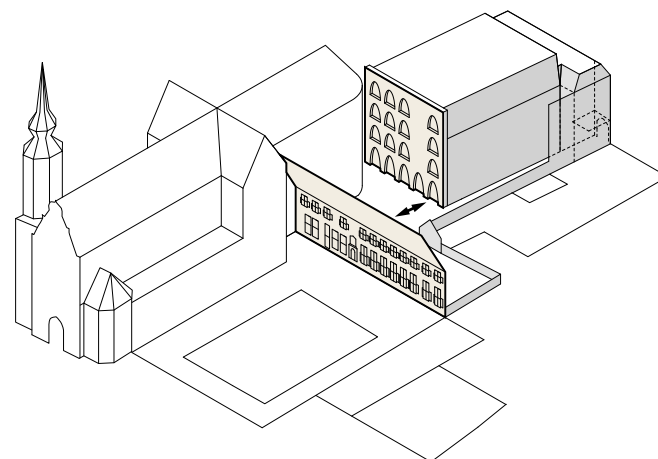
Ondergeschikt aan de kathedraal

In samenspraak met een Q-team, bestaande uit specialisten van de Gemeente Utrecht, de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed en het Atelier Rijksbouwmeester, is gezocht naar een optimale verhouding tussen de hoogte en de diepte van het tentoonstellingsgebouw. Door de keuze om bij de plaatsing van het nieuwe programma de bestaande buitenruimten zo veel mogelijk vrij te houden, te versterken en te vergroenen, lag er een spanningsveld tussen het benodigde bouwvolume in het tentoonstellingsgebouw en de gewenste inpassing in de stedenbouwkundige context. Het nieuwe volume sluit zo dicht mogelijk aan op de goothoogte van de kathedraal, en blijft onder de nokhoogte van het convent. In bouwvlak blijft de kathedraal los staan, en blijft het tentoonstellingsgebouw op enige afstand. In een ruimere context blijft de kathedraal met haar daken en torens duidelijk uitsteken boven het omliggende daklandschap. De kathedraal blijft op die manier dominant op de grotere schaal, terwijl vanuit een bezoekersperspectief een mooie dialoog ontstaat, met spectaculair zicht vanuit het tentoonstellingsgebouw op het koor.

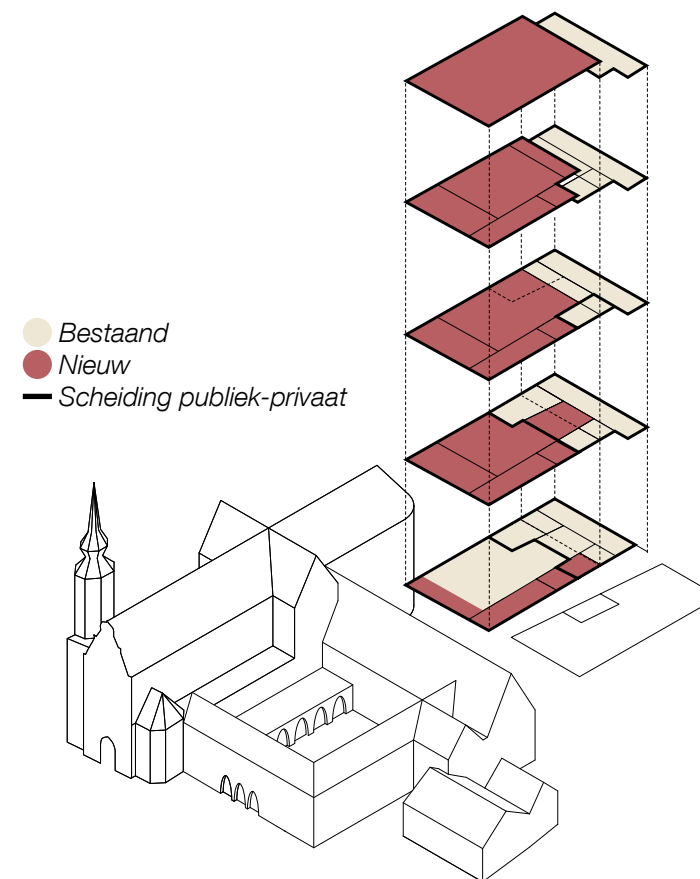
Voorgevel aan het binnenplein

Het achterhuis krijgt een gearticuleerde 'voorgevel' aan het binnenplein, in dezelfde natuurstenen afwerking en met dezelfde boogvormige openingen als de hoofdentree en de noordelijke kloostergang. Voor de bezoeker die zich door het complex beweegt krijgt het tentoonstellingsgebouw zo een duidelijk en direct herkenbaar aanzicht. De diepliggende ramen in de bogen tonen het interieur en de tentoonstellingen als een vitrine aan de bezoeker.

Het tentoonstellingsgebouw reageert met haar nieuwe voorgevel bovendien op de naastgelegen kathedraal en het kloostergebouw, dat in de tijd dat het diende als hospitaal een monumentale voorgevel met ingangspartij aan het binnenplein kreeg. De twee sterke gevels van de kathedraal en het convent vormen aanleiding om het binnenplein als stedelijke ruimte te ervaren. De nieuwe gevel versterkt dat gevoel en gaat de dialoog aan zonder te overstemmen.

Voorgevels aan het binnenplein

Onderscheid bestaand en nieuw in relatie tot publiek en privaat gebied

Het binnenplein, met de nieuwe voorgevel van het tentoonstellingsgebouw in dialoog met het koor van de kathedraal en de 'gasthuisgevel' van het convent.

Materiaal en detail

De gevel wordt uitgevoerd in een natuursteen met een vrij brede kleurschakering van grijs tot zandgeel tot bruin. In een matte afwerking voegt de steen zich daarom goed tussen de bestaande afwerkingen in rode en bruine baksteen met zandkleurige voeg. Diverse ornamenten in Bentheimer zandsteen en Belgisch hardstenen worden ook opgepakt in de kleurschakeringen van de nieuwe steen. Tegelijk zorgt de natuurstenen gevel met de boogvormige openingen voor een duidelijk herkenbare laag die het nieuwe museum in zijn verschillende bouwdelen bindt.

Er wordt een patroon toegepast in de natuursteen met een variatie van vrij kleine steenmaten, aansluitend op het niveau van verfijning van de omliggende gebouwen. Een vrij verband in verschillende laaghoogtes zorgt voor een levendig gevelbeeld. In detaillering wordt het massieve uiterlijk van traditionele bouw nagestreefd door smalle, ingewassen voegen en overhoeks doorlopende hoekstukken.

De noord- en zuidgevel worden gearticuleerd als zijgevels, met een goothoogte conform omgevingsplan en daarboven afschuining van het bouwvolume, passend bij de typologie van een achterhuis en de ligging aan de steeg. De intentie is om de (handvorm)bakstenen van het bestaande achterhuis te hergebruiken in de nieuwe zuid- en noordgevel en in de oostgevel boven het voorhuis. De overgangen in gevelmateriaal worden vertand uitgevoerd, als verwijzing naar historische panden in de stad. In de gevels wordt

nestgelegenheid opgenomen voor vleermuizen. In overleg met ecologen van adviesbureau Tauw en conform de richtlijnen van de gemeente zijn zoekgebieden in de gevels aangeduid, verdere uitwerking volgt in een latere fase. Parallel met deze aanvraag omgevingsvergunning heeft Tauw een aanvraag bij de provincie gedaan voor een Beschikking Wet Natuurbescherming (Flora & Fauna).

Het glaskunstwerk van Marc Mulders in de huidige zuidgevel wordt – in overleg met de kunstenaar – verplaatst naar een positie in het interieur van het museum.

Het gemetselde bestaande deel van de noordgevel blijft gehandhaafd, het nieuwe deel van die gevel wordt aangeheeld met (hergebruikte) bakstenen.

Installaties op het dak

Op het dak van het voorhuis staan in de huidige situatie enkele installatiecomponenten (dry-coolers). Deze componenten worden vervangen door nieuwe, stillere en zuinigere elementen. In overleg met de Commissie Omgevingskwaliteit en het Q-team is besloten deze componenten te verplaatsen naar het dak van het achterhuis, zodat het zicht vanaf de Nieuwegracht verbetert.

Op het nieuwe dak van het tentoonstellingsgebouw komen ook nog verschillende andere installaties. In overleg is een afweging gemaakt tussen het beperken van de dakrandhoogte (ten gunste van de kathedraal) en het uit het zicht wegwerken van de installaties (oa ten gunste van de zichtlijnen vanaf de Nieuwegracht en de Brigittenbrug).

Duurzame keuzes

De keuze voor de gevelmaterialisering is gebaseerd op een brede afweging, waarbij milieu-/klimaatimpact, kosten, erfgoed, bouwbaarheid en gevelbeeld werden afgewogen. Voor de westgevel van het tentoonstellingsgebouw werd, samen met de gevel van de nieuwe noordelijke kloostergang, gezocht naar een massief (ogend) materiaal dat mooi zou verouderen en zou passen in de setting en tijdschaal van het monumentale ensemble. Er werd daarom gekeken naar baksteen, beton en natuursteen. Afhankelijk van de afstand tussen winning van de natuursteen tot Utrecht bleek natuursteen vergelijkbaar met baksteen, beton viel snel af uit oogpunt van equivalente CO2-uitstoot. Er is daarom gekozen voor natuursteen, ook uit oogpunt van een herkenbare beeldtaal voor het nieuwe aangezicht van het museum. Voor de overige gevels wordt beoogd de bakstenen van het bestaande achterhuis te hergebruiken. Rekening houdend met breukverlies lijkt er voldoende steen beschikbaar voor in elk geval de zuidgevel van het tentoonstellingsgebouw, en de noordgevel van de auditoriumfoyer.

De binnenspouwbladen worden uitgevoerd in houtskeletbouw. Dit bespaart gewicht in vergelijking tot bijvoorbeeld kalkzandsteen en heeft een lagere CO2-equivalent. Voor de draagconstructie inclusief de vloeren zijn weer verschillende opties doorgerekend, zowel financieel als in equivalente CO2-uitstoot. Met de uitgangspunten voor de tentoonstellingsruimten (voldoende vloerbelasting, kolomvrije overspanning zalen, zo min mogelijk hoogteverlies door dun vloerpakket) bleek een constructie uit kanaalplaatvloeren (zonder druklaag) en stalen balken en kolommen de beste keuze.

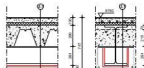
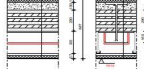
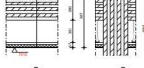
Natuursteensample met baksteengevel van het tentoonstellingsgebouw

Binnenplein met materialisatie tentoonstellingsgebouw

Vertande overgang binnenpleingevel naar steeggevel

in alle opties twee kranen benodigd					
	Dikte pakket	CO2 uitstoot	Bouwcomplexiteit	Flexibiliteit	Kosten <i>te verifiëren</i>
 2.1 Staalplaat beton <i>Stalen balk geïntegreerd</i>	+ 747 mm	- 150 kgCO2/m²	+	+	+
 3 CLT <i>Stalen balk onder vloer</i>	- 847 mm	+ 127 kgCO2/	+	+	-
 4 CLT <i>CLT balk</i>	- 847 mm +153 mm	+ 97 kgCO2/m²	+	-	-
 5 Kanaalplaat <i>Stalen balk onder vloer</i>	- 873 mm	+ 109 kgCO2/m²	+	-	+
 5.1 Kanaalplaat <i>Stalen balk geïntegreerd</i>	+ 710 mm	+ 126 kgCO2/m²	+	+	+

Studie naar CO2 footprint per vloertype

Auditoriumfoyer

11

Zie ook Fragmenten en Details - Auditoriumfoyer: 4051.

*Voor bouwhistorie specifiek voor dit hoofdstuk zie:
Bureau Vlaardingebroek (2022): auditoriumgebouw / stratenmakershuisje*

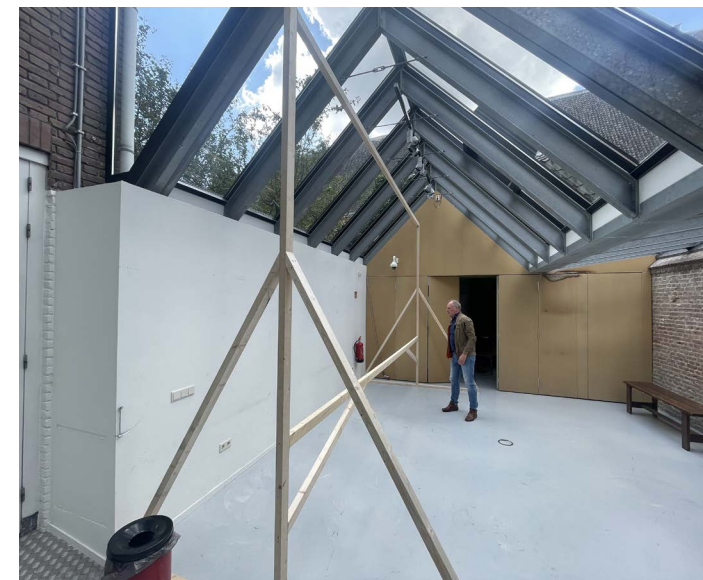
Het auditoriumgebouw en het stratenmakershuisje zijn de enige twee gebouwen van het museumcomplex die niet beschermd zijn als rijksmonument. Ondanks het feit dat hun geschiedenis minder rijk is dan van de overige gebouwen, geven ze meer betekenis aan de naastgelegen elementen zoals de historische steeg en het binnenplein.

Geschiedenis

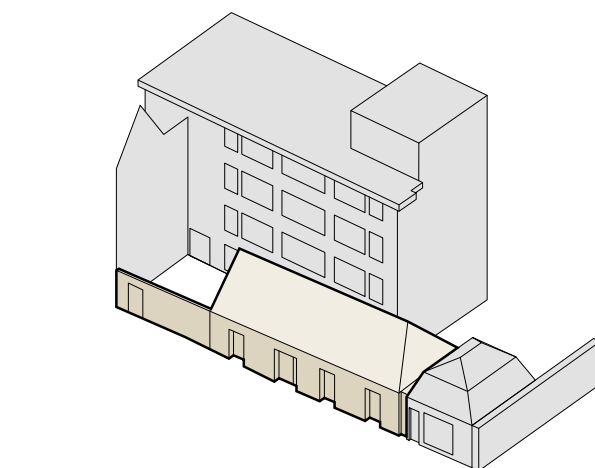
Het huidige auditoriumgebouw is in 1927 door C. van 't Hullenaar aangelegd als magazijn met kantoorlokalen voor de firma v/h Nolet. In hoofdopzet is het gebouw sindsdien niet veel gewijzigd. Wel is, toen het gebouw in 1994 werd toegevoegd aan Museum Catharijneconvent, een deel van de eerste-verdiepingsvloer verwijderd om ruimte te maken voor een auditorium.

Het stratenmakershuisje stamt vermoedelijk uit 1893. Het huisje behoorde oorspronkelijk bij het pand aan Zuilenstraat 66. Het huisje is een goed voorbeeld van kleinere behuizing voor arbeiders en kleine middenstand, die hun plek vonden op de binnenterreinen in de binnenstad. Hoewel op veel plaatsen dit soort bebouwing is verdwenen, zijn er in Utrecht nog verschillende voorbeelden bewaard gebleven, met name in het gebied tussen de Oude en Nieuw Gracht. Het huisje wordt in bouwhistorisch onderzoek een indifferente waarde toegekend. (Vlaardingerbroek 2022).

De auditoriumfoyer in haar huidige vorm is geleidelijk ontstaan. In de 19e eeuw stonden er verschillende kleinere panden aan de steeg. Toen het stratenmakershuisje werd gebouwd lijken die echter al verdwenen en lag er naast de steeg een ommuurde binnenplaats of tuin van het grachtenpand ervoor. Tegelijk met het auditoriumgebouw werd een kleine berging gebouwd tegen het stratenmakershuisje aan. Toen het museum het auditoriumgebouw verwierf, werd de berging verwijderd en werd een overkapping over een deel van de binnenplaats gebouwd. In 2018 werd de overkapping vergroot tot haar huidige vorm. Toen werd ook het stratenmakershuisje ingrijpend aangepast. De gehele inrichting werd verwijderd, inclusief gangstructuur, trap en verdiepingsvloer. Een nieuwe schuin geplaatste trap gaf toegang tot een kolfruimte op de verdieping.

Interieur van de huidige auditoriumfoyer met overkapping waar het grenst aan het stratenmakershuisje

De nieuwe auditoriumfoyer

Een nieuwe foyer

Het ontwerp voorziet slechts beperkte aanpassingen in het auditoriumgebouw. De lift wordt vervangen, evenals de toiletgroep op de begane grond. De inrichting met trap en tribune wordt uit het auditorium verwijderd om een duidelijkere, functionelere indeling te maken. De begane-grondvloer wordt verhoogd ten behoeve van isolatie en om beter aan te sluiten op de steeg en de binnentuin. Op de verdiepingen worden enkele kleine aanpassingen gedaan.

De huidige foyer met haar glazen dak is bouwkundig in slechte staat (o.a. lekkages). en bouwfysisch ongeschikt voor het gebruik als ontvangstruimte. Daarom wordt een nieuw bouwvolume voorgesteld, dat volledig volgens de huidige eisen kan worden gebouwd.

Historische steeg

De steeg heeft zijn oorsprong in de tijd dat de Karmelieten het complex bewoonden, en heeft in ruimtelijk aspect een hoge monumentale waarde. De lange tuinmuur draagt bij aan de ervaring van de steeg. Het ontwerp van de auditoriumfoyer gaat daarom uit van behoud van het zichtbare volume van de muur. Doordat de bestrating in de steeg deels wordt opgehoogd – om aan te sluiten op het niveau van het tentoonstellingsgebouw – verdwijnt een deel van de muur onder de grond. De muur wordt daarom met de bestaande stenen op een hoger niveau herbouwd, waardoor de doorgangen in de muur ook voldoende hoog kunnen worden uitgevoerd. De nieuwe openingen worden eenvoudig vormgegeven, passend bij een 'zijgevel aan een steeg', met glasinfillingen die zorgen voor licht en doorzicht naar de foyer.

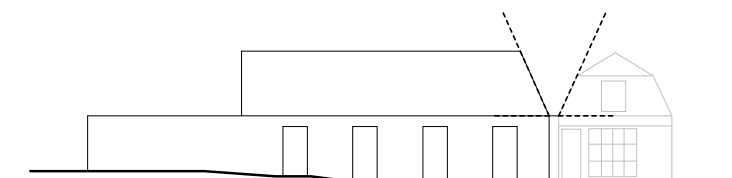
Het nieuwe volume refereert naar de historische steeg

Deksel

Achter de steegmuur wordt een kap geplaatst als half schilddak. De kap steunt op spanten tussen het auditoriumgebouw en de tuinmuur, en wordt afgedekt met keramische leien. De afschuining aan de zijde van het stratenmakershuisje geeft het uitzicht vanuit de achtergelegen particuliere tuin meer lucht, en maakt de goot beter bereikbaar.

Multifunctioneel

Het stratenmakershuisje wordt verbouwd tot vergader- en evenementenruimte. De huidige inbouw wordt verwijderd, de vloer, wanden en plafonds worden geïsoleerd en de (te lage) toegangsdeur met bovenlicht wordt vervangen door een hogere deur binnen dezelfde opening. De gevelopening tussen het stratenmakershuisje en de foyer wordt iets vergroot. Een schuifwand maakt dat het huisje bij de foyer kan worden getrokken, bijvoorbeeld bij grotere evenementen. Nieuwe wandafwerking in het huisje en de foyer borgt een goede akoestiek. Het behoud van het stratenmakershuisje draagt bij aan de bezoekersbeleving en aan het tonen van de rijke en diverse geschiedenis van het binnenplein.

De afschuining van de kap aan het stratenmakershuisje

Colofon

Bronnen

Bureau Vlaardingerbroek 2021:
Bureau Vlaardingerbroek, *Het Catharijneconvent te Utrecht, Deel 1: Stedenbouw, recente architectuur en Kunst*, 2021

Bureau Vlaardingerbroek 2022:
Bureau Vlaardingerbroek, *Het Catharijne Convent te Utrecht, Deel 2: Bouwdelen Zuilenstraat en Auditorium, Overzicht bouwfaserings van het gehele complex*, 2022

De Fabryck 2003:
De Fabryck, *Bouwhistorische opname Museum Catharijneconvent Utrecht: Nieuwegegracht 63 (“Grachtenhuis”), Trappenhuis Lange Nieuwstraat, Vredeskapel*, 2003

Emmens 2020:
Emmens BCA, *Utrecht Catharijneconvent, Lange Nieuwstraat 38, Bouwhistorisch onderzoek*, 2020

Gemeente Utrecht, afdeling Erfgoed (GUE):
- Fotomappen

Het Utrechts Archief (HUA):
- Bouwtekeningen
- Fotomappen

Kipp 2005:
Kipp, A.F.E., *Catharijneconvent. Westvleugel en ingangspartij aan de Lange Nieuwstraat. Bouwhistorische notitie, Utrecht (intern rapport)*, 2005.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE):
- Bouwtekeningen

Origin (2024):
Origin Architecture & Engineering, *Afwegingskader dakisolatie Kloostergebouw*, 2024

Foto's afkomstig uit bovenstaande bronnen als vermeld, overige foto's door auteur.

KAAN Architecten
Boompjes 255
3011 XZ Rotterdam
The Netherlands
T +31 (0)10 206 00 00
www.kaanarchitecten.com

Projectlocatie
Utrecht, NL

Opdrachtgever
Museum Catharijneconvent

Fase
OV

Partner in charge
Dikkie Scipio

Project Team
Dikkie Scipio - Ridaa Belboukhaddaoui - Dennis Bruijn
- Luuk Dietz - Thomas Hagemeijer - Bo Kuiper - Jannik Nieuwiadomski - Giacomo Rizzi - Samara Zukoski.

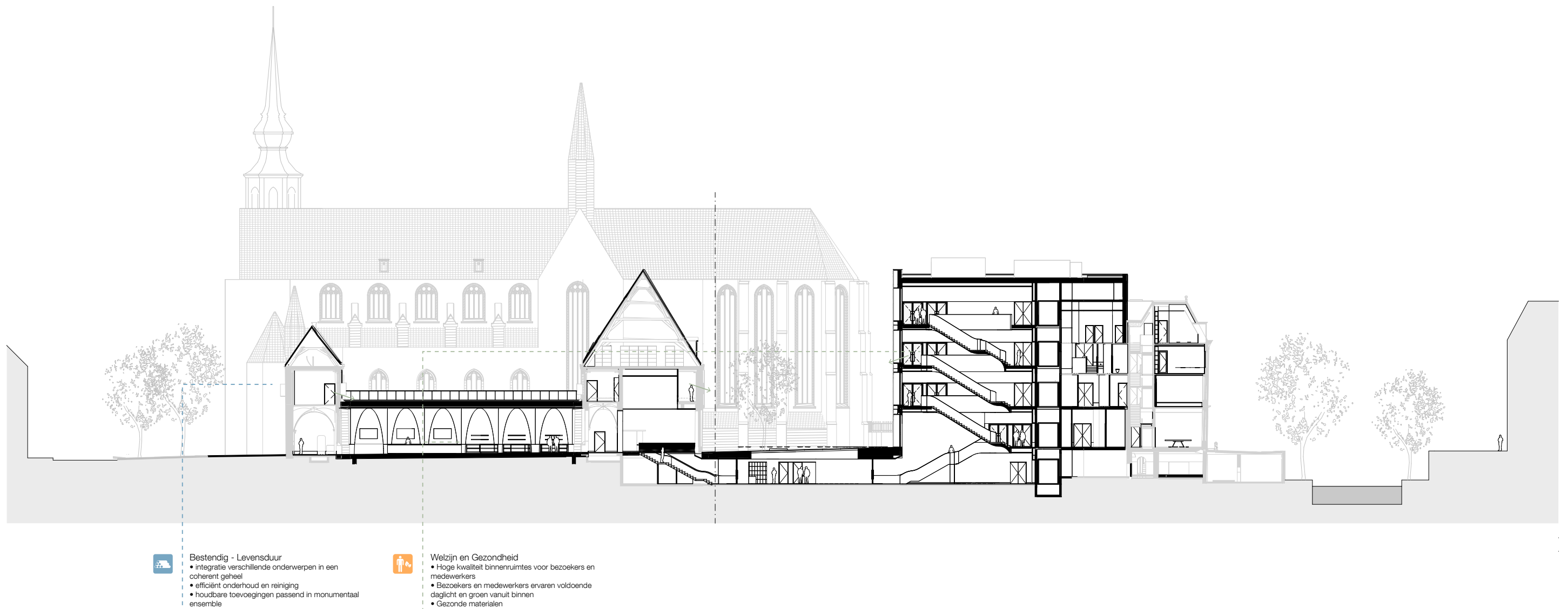
Origin Architecture & Engineering
Pieterjan Franck

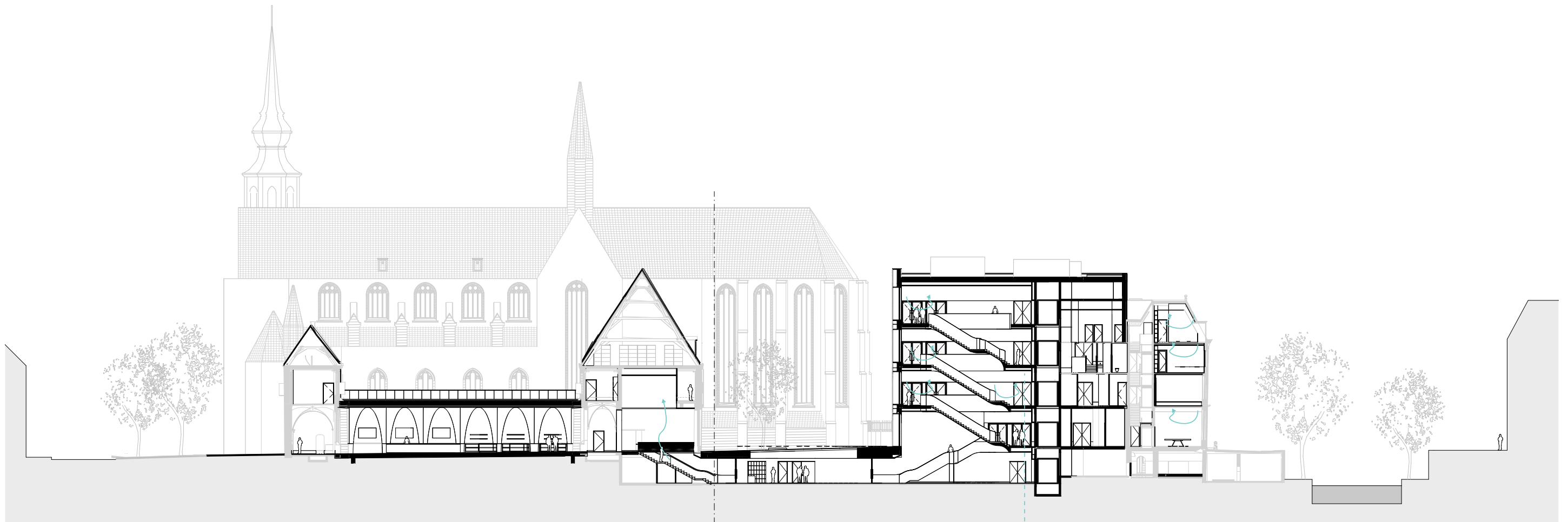
Landschap in samenwerking met
Boekel Tuin en Landschap

25-07-2025

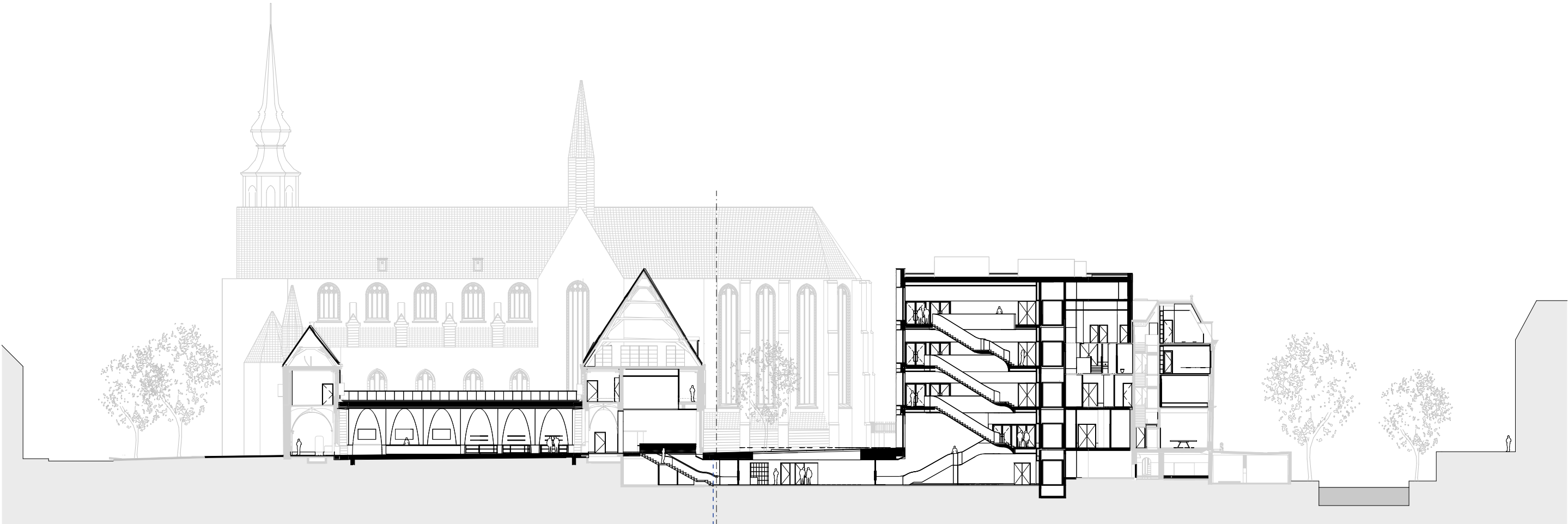
Bijlage duurzaamheid

*Zie ook Beantwoording IDOC (Museum Catharijneconvent
- Verbouwing en Herinrichting - Beantwoording
Intentiedocument).*

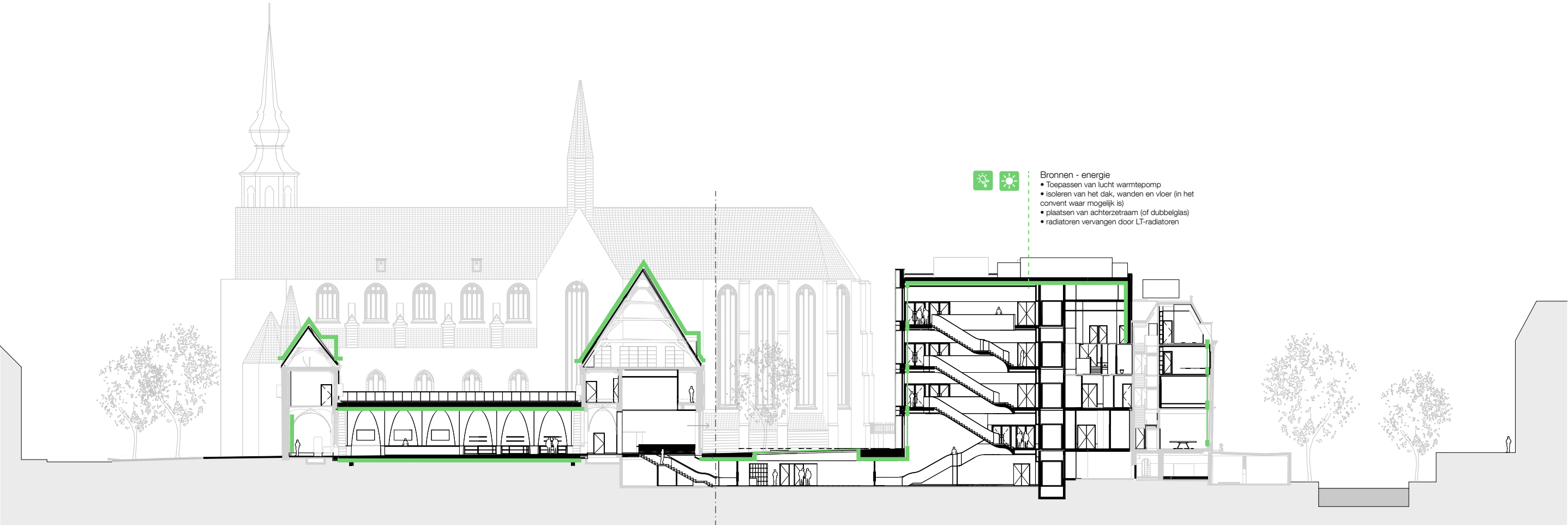

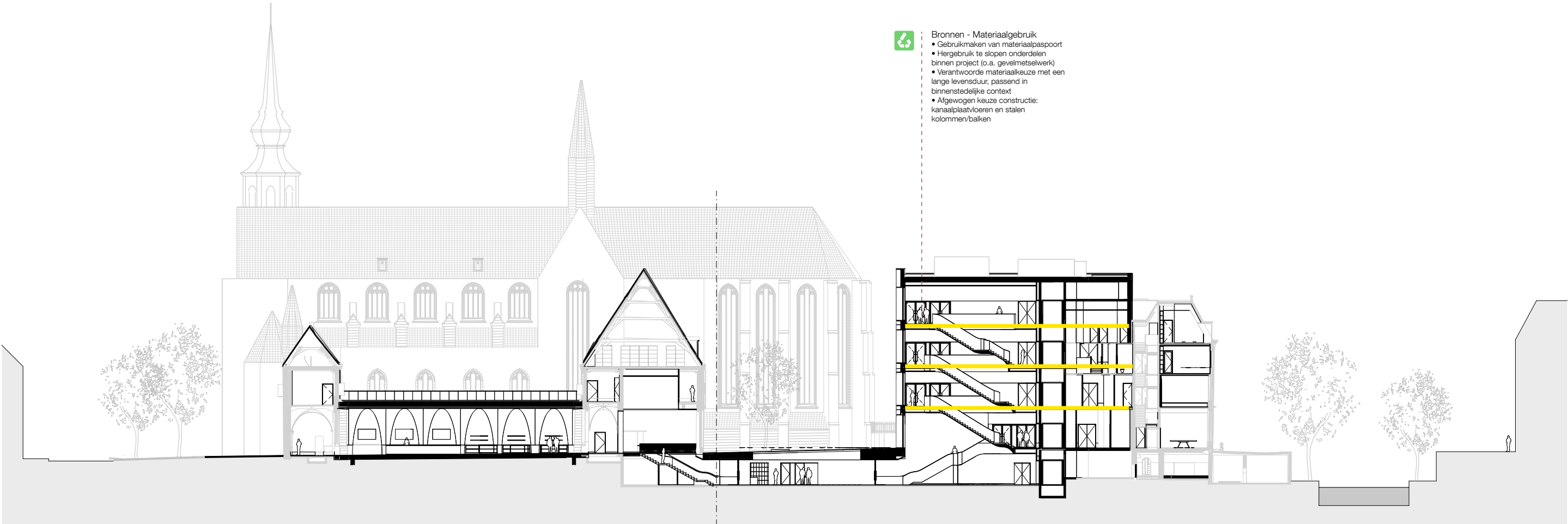
- Luchtkwaliteit
- Maximale controle over condities door:
focus op luchtdichtheid
maximale beheersing luchtvochtigheid
 - Voldoet aan eisen voor musea

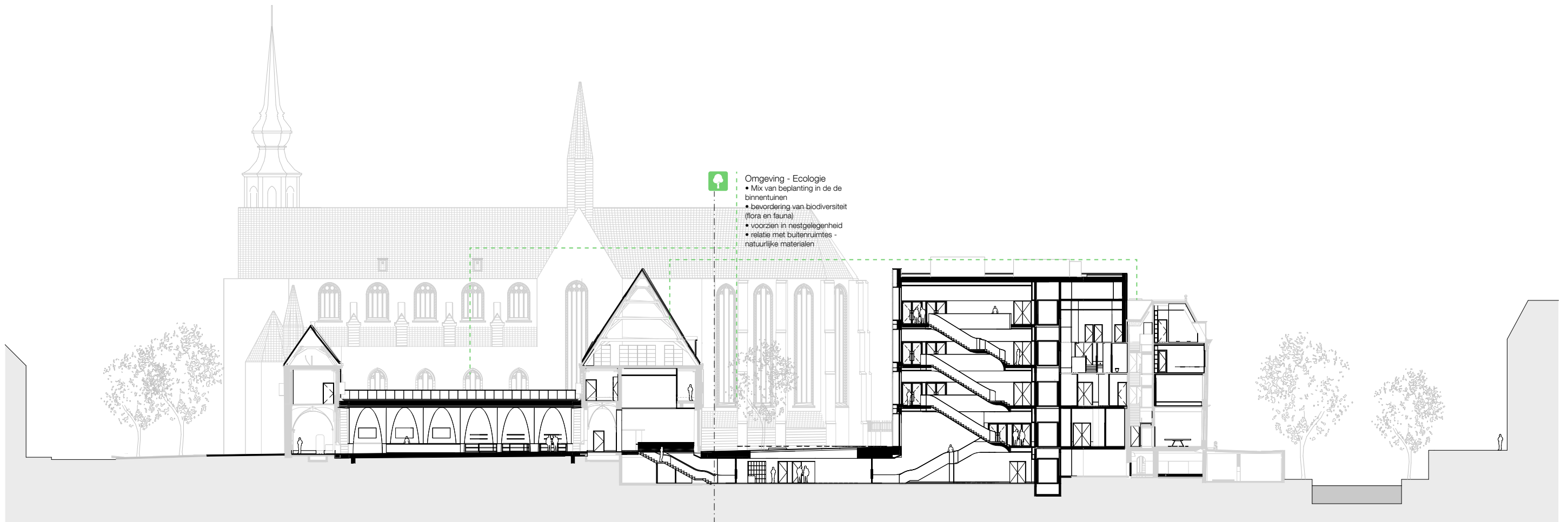

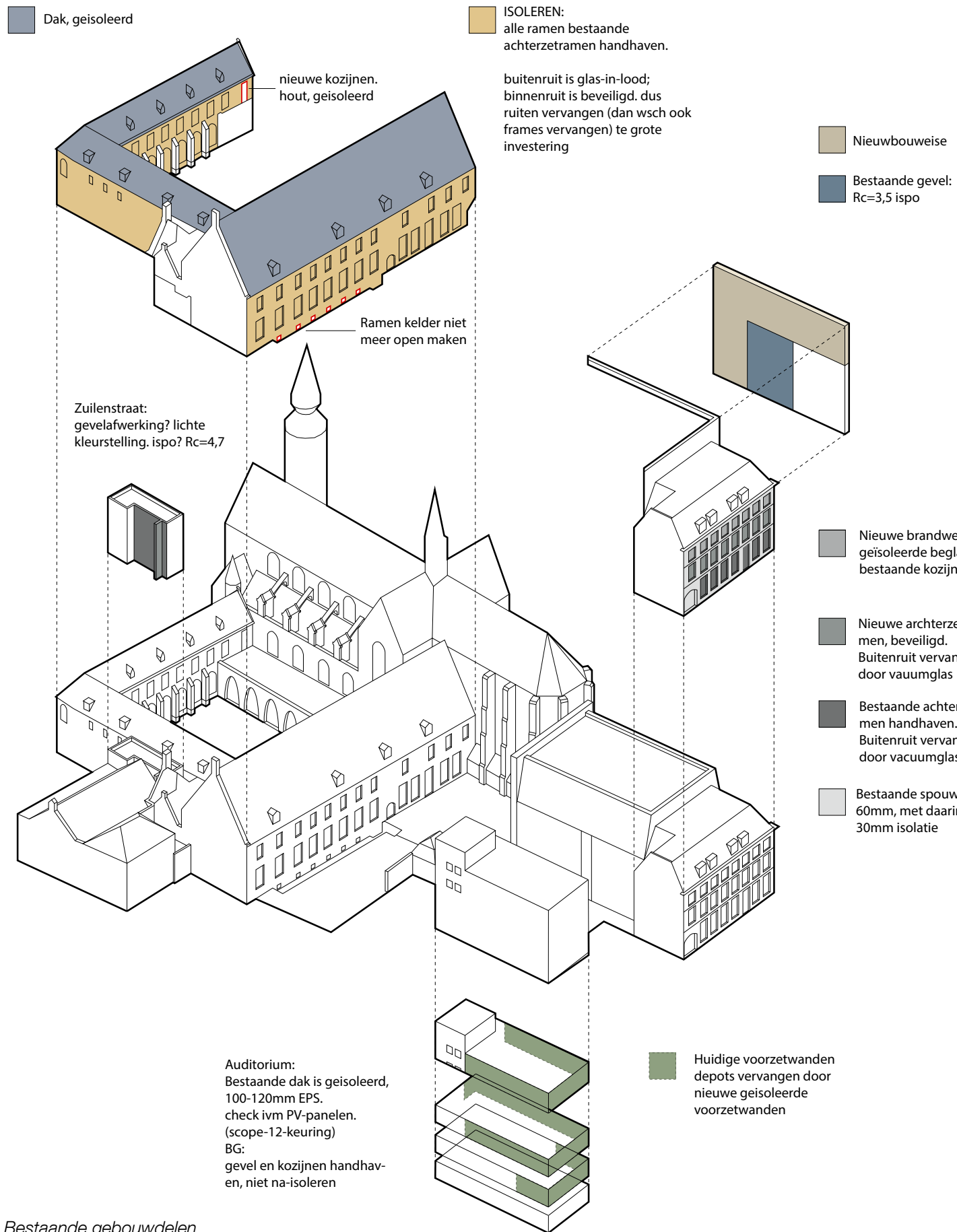
Omgeving - Water

- Waterberging door infiltratiesysteem in het tuinontwerp
- Hoge gronddoorlatenheid. De tuin vangt en geeft makkelijk water af
- Opslaan en hergebruiken van regenwater voor irrigatie

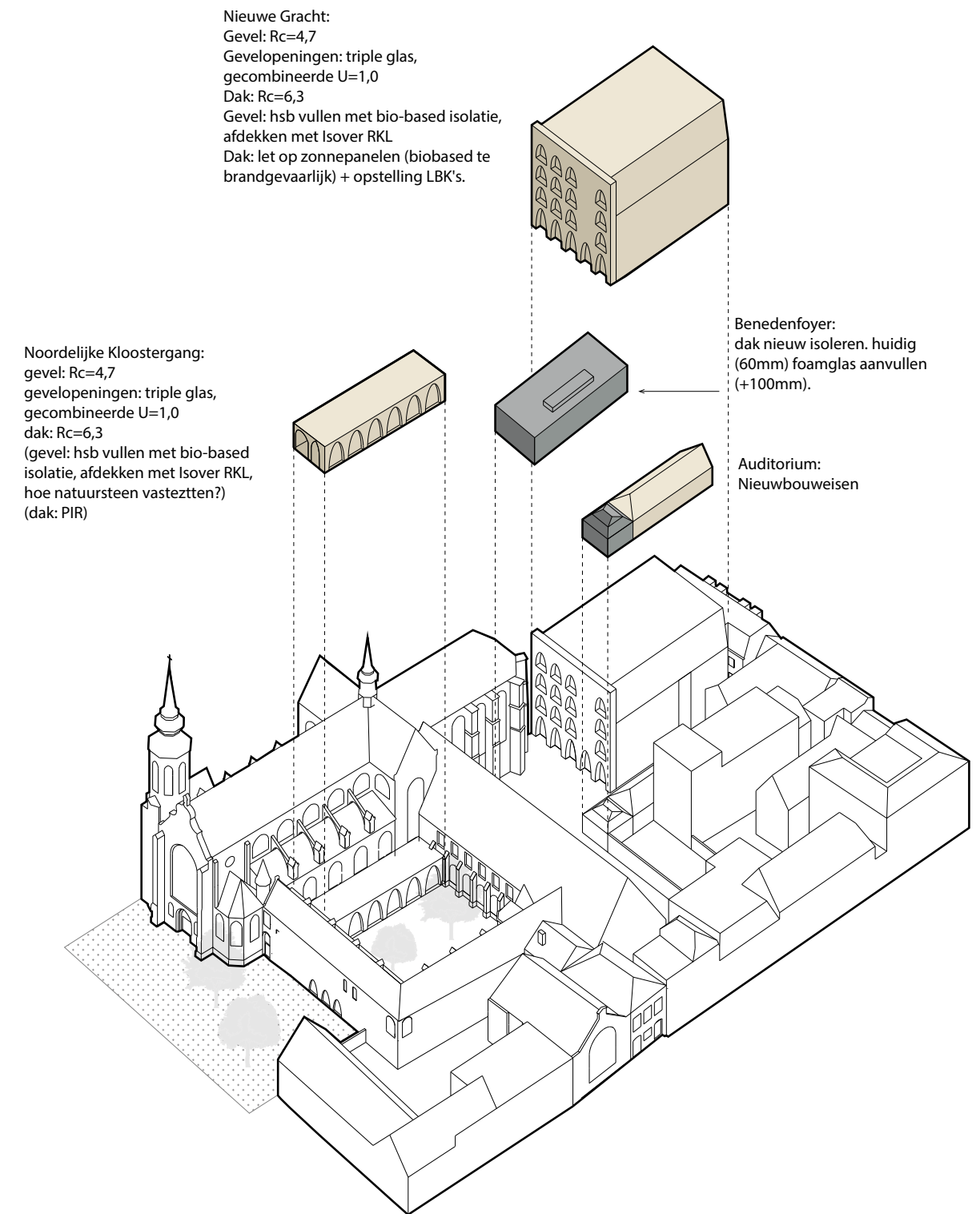

Bestaande gebouwdelen

6. Isolatie

Nieuwe gebouwdelen, stratenmakershuisje (bestaand) en benedenfoyer (bestaand)